

Bir Süfî Olarak Ebû Tâlib El-Mekkî'nin Kur'ân-ı Kerim Tilâvet Âdâbına Bakışı

Öz: Kur'ân-ı Kerim tilâveti hem başlı başına bir ibadet hem de Müslümanın rabbiyle birebir konuşması olarak kabul edilmektedir. Bu itibarla Kur'ân-ı Kerim okuyan kimsenin tilâvet esnasında muhatabının Allah olduğu şuuruyla davranması ve "âdâb" adı verilen birtakım kuralları gözetmesi önem arz etmektedir. İslâmî literatürde bu durum gerek müstakil eserler vasıtasıyla gerekse bazı eserlerin meseleye dair "Kur'ân-ı Kerim Okuma Âdâbı" isimli başlıkları altında incelenmiştir. Tasavvuf sahasında da yer bulan Kur'ân-ı Kerim tilâvetinin edepi, süfî ulemânın işlediği konular arasında olup özellikle mevzunun bâtnî boyutuyla ilgili düşünce ve çıkarımlar üzerinde durulmuştur. Bu çalışmada, tasavvuf alanının öncü isimlerinden olan ve sahaya rengini verip kendinden sonraki süreçte pek çok simaya tesir eden Ebû Tâlib el-Mekkî'nin Kur'ân-ı Kerim okuma âdâbına ilişkin bakış açısı ve değerlendirmeleri ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân-ı Kerim, Ebû Tâlib el-Mekkî, Tilâvet, Âdâb, Tasavvuf.

Yaşar
AKASLAN*

Abu Talib al-Makki's Perspective on the Etiquette of Reading the Holy Qur'an as a Sufi

Abstract: Reading the Holy Qur'an is considered both a worship in itself and a Muslim's one-on-one conversation with Allah. In this respect, anyone who reads the Holy Qur'an should act with the awareness that his addressee is Allah. It is important to comply with some rules called etiquette. This situation has been discussed through individual works in literature. In addition, some works on the subject have been discussed under the headings of "Etiquette of Reading the Holy Qur'an". The rules of Holy Qur'an reading, which is also included in the field of Sufism, are among the subjects studied by Sufi scholars. Sufi scholars especially focused on the thoughts and inferences regarding the esoteric dimension of the subject. In this study, the perspective and evaluations of Abu Talib al-Makki, one of the important scholars of the branch of Sufism, who gave color to the field and influenced many names in the period after him, regarding the rules of reading the Holy Qur'an will be examined.

Keywords: The Holy Qur'an, Abu Talib al-Makki, Reading, Etiquette, Tasavvuf.

* Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlimi Anabilim Dalı. E-Posta: yakaslan55@gmail.com ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0715-9295>

Giriş

Birçok âyetinde müminlerin vasıflarından¹ bahseden Kur'ân-ı Kerim, Allah'a (cc) iman edenlerin temel niteliklerinden biri olarak onların Kur'ân okumalarına işaret etmektedir.² Bu itibarla mübelliğ ve mübeyyin sıfatıyla Allah Rasûlü başta olmak üzere tüm müminler Kur'ân okumakla emrolunmuşlardır.³ Kendisini "sözlerin en güzeli"⁴ olarak tanımlayan Kur'ân, -gerçekten- inananların ve Allah'a derinden saygı duyanların, vahyi işittiklerinde ne tür tepkiler verdiklerini muhtelif âyetlerde belirtmektedir. Bu çerçevede müminlerin Allah'ın âyetlerini duyduklarında yüreklerinin titrediği, imanlarının arttığı, rablerine bağlılıklarının ziyadeleştiği, âyetlerin tesiriyle ruhlarını huzur ve sükûnun kapladığı Kur'ân'da dile getirilmektedir.⁵ Benzer şekilde Hz. Peygamber'in (sav) de bu bağlamdaki sözleri kaynaklarda "Fezâilü'l-Kur'ân" gibi konuların işlendiği başlıklar altında yer almaktadır.

"Ümmetimin en faziletli ibadeti, Kur'ân tilâvetidir."⁶ ifadesinde de görüldüğü üzere birçok sözünde Rasûlullah, Kur'ân okumanın önemini özellikle vurgulamıştır. Her harfine mukabil, okuyanın on sevap kazanacağını;⁷ Kur'ân'ı okuyup ahkâmıyla amel edenlerin imrenilecek kimseler olduklarını;⁸ Kur'ân'ın, kendisini okuyanlara şefaate edeceğini;⁹ Allah'ın, Kur'ân okuyanların derecelerini yükselteceğini¹⁰ belirtmek suretiyle Kur'ân okumaya teşvik eden Hz. Peygamber'in birçok beyanı Müslümanlar tarafından merkeze alınarak onların hayatlarını şekillendirmiştir. Nitekim İslâmî gelenekte bu kavram sadece okumak şeklinde değil, okunan şeye tabi olmak ve onunla amel etmek olarak da anlaşılmıştır.¹¹ İlgili rivâyetler, farklı disiplinlerin kendilerine mahsus

¹ Bazı örnekler için bk. el-Mü'minûn 23/1-11, 57-61; en-Nûr 24/37; el-Furkân 25/67-68, 72, 74; el-Kasas 28/54; es-Secde 32/15-16; eş-Şûra 42/37-39; el-Hucurât 49/15.

² el-A'râf 7/204; en-Nahl 16/98; el-İsrâ 17/45, 106; Tâ-hâ 20/113; ez-Zuhruf 43/3.

³ en-Neml 27/92; el-Ankebût 29/45; el-Müzzemmil 73/4, 20.

⁴ ez-Zümer 39/23.

⁵ el-Enfâl 8/2; ez-Zümer A/23.

⁶ Alâüddîn Ali b. Abdülmelik b. Kâdî Hân Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-'ummâl fî Süneni'l-akvâl ve'l-ef'âl*, nşr. Safvet es-Sakka-Bekrî el-Hayyânî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2008), 1/511.

⁷ Tirmizî, "Fezâilü'l-Kur'ân", 16.

⁸ Buhârî, "Fezâilü'l-Kur'ân", 17, 20; Müslim, "Salâtü'l-Müsâfirîn", 243; İbn Mâce, "Mukaddime", 16.

⁹ Müslim, "Salâtü'l-Müsâfirîn", 252.

¹⁰ İbn Mâce, "Edeb", 52; Ebû Dâvûd, "Vitr", 20; Tirmizî, "Fezâilü'l-Kur'ân", 18.

¹¹ Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal Râğîb İsfahânî, *Müfredâtü'l-elfâzi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Seyyid Kilânî (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.), 75; Ebü'l-Kâsım Şihâbüddîn Abdurrahman b. İsmail b. İbrahim Ebû Şâme el-Makdisî, *el-Mürşidü'l-veciz ilâ 'ulûm tete'alleku bi'l-Kitâbi'l-'Azîz*, haz. İbrahim Şemsüddîn (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2003), 143-157; İrfan Çakıcı, "Kur'ân Tilâvetinde Nitelik Sorunu", *Mârife: Dini Araştırmalar Dergisi* 18/1 (2018),

literatüründe bazen muhtasar bazen de mufassal olarak yorumlanmıştır. Bu bağlamda Kur'ân okuma faaliyeti tasavvuf alanında birtakım incelikler muvacehesinde izah edilmiş, sûfi ulemânın bazıları mevzuya dair müstakil başlıklar açarak bazen de çalışmalarının satır aralarında malumat aktarmışlardır. Örneğin erken dönem sûfilerinden olup muhaddis, mütekellim ve müfessir kimlikleriyle de bilinen Hâris el-Muhâsibî (ö. 243/857) Kur'ân'ın zihnî bir faaliyet çerçevesinde okunmasının lüzumunu şu gerekçeyle dile getirmektedir: “Allah, kullarına kendilerini tanıtmak, içinde buldukları atâletten onları kurtarmak, kalplerini ihya etmek, onları aydınlatmak, gönüllerine şifa vermek, cehaletlerini ortadan kaldırmak, şüphelerinin önünü almak, hatalarını bertaraf etmek, hidayet yollarını açmak, hakikat nâmına tüm şüpheleri izale etmek, şeytanın vesveselerini yok etmek üzere Kur'ân'ı indirmiştir. Bu yönüyle nüzûl amacından istifade etmek isteyen kimsenin Kur'ân'ın mana ve mesajını tespit istikametinde çok güçlü bir isteğe sahip olması beklenir.”¹²

Sûfiler, Kur'ân'ı herhangi bir şekilde -sıradan- bilgilenmeyi hedefledikleri bir kitap olarak görmemişler, ibadet şuuruyla ve onun hakikatini bizzat tecrübe etmek maksadıyla okumuşlardır. Hâl böyle olunca Kur'ân tilâveti için zâhirî ve bâtinî birçok kural ve edepten bahsetmişlerdir.¹³ Bu manada mutasavvıfların tefsir ya da tevil metodunun tecrübî olduğundan söz edilmektedir.¹⁴

Esasen mutasavvıf âlimler, Kur'ân'ın tilâvet¹⁵ âdâbından ziyade okunan âyetlere verilmesi gereken tepkiler, bir başka deyişle “Kur'ân okuyanın hâlet-i rûhiyesi nasıl olmalı?” meselesi üzerinde durmuşlardır. Tasavvuf literatüründe Kur'ân tilâvetinin sûfiler üzerindeki etkisi bağlamında pek çok örnek olay ve söz yer almaktadır. Mesela Ebû İshak es-Sa'lebî'nin (ö. 427/1035) *Katla'l-Kur'ân* adlı çalışması¹⁶ Kur'ân okunduğunda -insanda

---

160; Münteha Maşalî, “Kur'ân Okumanın Keyfiyeti ve Okuma Düzeyleri Üzerine Bir Tahlil Denemesi”, *Usûl: İslam Araştırmaları* 15 (2011), 80.

¹² Hâris b. Esed el-Muhâsibî, *el-'Akl ve fehmi'l-Kur'ân*, nşr. Hüseyin Kuvvetli (Beirut: yy., 1971), 306-307.

¹³ Gerald L. Burns, “Gazâlî'nin Tasavvufî Hermenötiği”, çev. Turan Koç, *İslâmî Araştırmalar* 13 (2000), 420-428.

¹⁴ Mustafa Çakmaklıoğlu, *Tasavvuf, “Sûfilerin Kur'ân'la İlişkisi”*, ed. Kadir Özköse (Ankara: Grafiker Yayınları, 2017), 72. Seyr-u sülûkun sûfi yorumuna etkisine dair bk. Selim Çakıroğlu, *Kur'ân Kısalarının Tasavvufî Yorumu: Ülü'l-Azm Peygamberler*, (Ankara: İlâhiyât Yayınları, 2021), 58-68.

¹⁵ Kavrama dair bk. Ebû Nasr İsmail b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh tâcü'l-luğa ve sihâhu'l-'Arabîyye*, thk. Ahmed Abdulgafûr 'Attâr (Beirut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyin, 1990), “tlv”, 4/2289; İbn Fâris Ebû'l-Hüseyin Ahmed b. Fâris b. Zekerîyyâ el-Kazvîni el-Hemedânî, *Mu'cemü mekâyîsi'l-luğa*, thk. Abdüsselâm Muhammed Harun (Kahire: Dâru'l-Fikr, 1979), “tlv”, 1/351.

¹⁶ Ahmed b. Muhammed b. İbrahim es-Sa'lebî en-Nîsâbüri, *Katla'l-Kur'ân*, thk. Nâsir b. Muhammed b. Osman el-Menî' (Riyad: Mektebetü'l-'Übeykân, 2008).

meydana gelen değişimler açısından- verilen tepkilere dair malumatın olduğu dikkat çekici ve önemli çalışmalardan biridir. Bu itibarla “Kur’ân bâtinî açıdan nasıl okunur ve anlaşılır?” sorusunun cevabına dair açıklamaları pek çok tasavvuf klasiğinde bulmak mümkündür. Başlı başına bir ibadet olması açısından Kur’ân tilâveti mutasavvıfların dikkat çektikleri hususlardandır.

Bu çalışmada sûfî ulemânın Kur’ân okuma âdâbına nasıl yer verdikleri konusu Ebû Tâlib el-Mekkî (ö. 386/996)¹⁷ üzerinden ele alınacaktır. el-Gazzâlî (ö. 505/1111), Abdülkadir Geylânî (ö. 561/1166), Şihâbüddîn es-Sühreverdî (ö. 587/1191) Yahya b. Ahmed el-Bâharzî (ö. 736/1335) gibi pek çok sûfî müellif üzerinde etkisi olan Ebû Tâlib el-Mekkî, sünnî tasavvuf tarihi açısından önemli bir simadır. O, bir tasavvuf klasiği kabul edilen *Kûtu'l-kulûb (fi mu'âmeleti'l-mahbûb ve vasfi tarîki'l-mürîd ilâ makâmi't-tevhîd)*¹⁸ adlı eserinde Kur’ân okumanın edeplerine dair bazı rivâyetler etrafında değerlendirmeler yapmakta ve Kur’ân okurken dikkat edilmesi gereken hususlarda bazı tavsiyelerde bulunmaktadır. Burada Ebû Tâlib el-Mekkî'nin *Kûtu'l-kulûb*'unda “Kur’ân Okumanın Edepleri ve Faziletleri”, “Kur’ân'ın Mana ve Kırâat İncelikleri”, “Gafletin Kötülenmesi ve Gâfillerin Sıfatları” ve “Kur’ân'ı Gizli-Açık Okumanın Hükümü” şeklinde yer verdiği dört başlık etrafında Kur’ân okuma âdâbına dâir yaklaşımları incelenecektir.

1. Kur’ân'ın Okunma Sıklığı

Hız. Peygamber'den nakledilen muhtelif rivâyetler, Kur’ân tilâvetinin ne sıklıkta gerçekleştirileceği noktasında farklı yorumlara kapı aralamıştır. Nitekim Kur’ân'ın süratli ve yavaş tempoda okunmasına yönelik bazı usûllerin geliştirilmesine de sebep olan ilgili rivâyetler, Kur’ân eğitim öğretiminde bariz şekilde kendini göstermektedir.¹⁹ Meselenin mezkûr yönü sahanın

¹⁷ Hayatına dair detaylı bilgi için bk. Ebû'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâü ebñâ'iz-zamân*, thk. İhsân Abbâs (Beyrut: Dâru Sâdır, 2011), 4/303-304; Bilal Saklan, “Ebû Tâlib el-Mekkî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/239-240.

¹⁸ Ehl-i Sünnet'in görüşlerinin esas alındığı eserde Mu'tezile, Mürcie ve Haricîler eleştirilirken Selef akâidi savunulmuştur. Sûfî ulemâyâ derinden tesir eden *Kûtu'l-kulûb* alandaki telifâta örneklik teşkil etmiştir. Örneğin Gazzâlî, *İhyâu 'ulûmiddîn*'deki bilgilerin önemli kısmını bu eserden almıştır. Özellikle mutasavvıfların önemseddiği ve okunmasını tavsiye ettiği *Kûtu'l-kulûb* üzerinde birçok çalışma yapılmıştır. Esere dair detaylı bilgi için bk. Bilal Saklan, “Kûtu'l-kulûb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/501-502; Ramazan Muslu, “Kasıklarımız/IX: Kûtu'l-Kulûb (Ebû Tâlib el-Mekkî)”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 4/10 (2003), 349-362; Yunus Emre Gördük, “Ebû Tâlib el-Mekkî'nin Kur’ân Tasavvuru”, *Hikmet Yurdu* 8/16 (2015), 55-82.

¹⁹ Gânim Kaddûrî Hamed, *ed-Dirasatü's-savtiyye 'inde 'ulemâi't-tecvîd*, (Amman: Dâru Ammâr li'n-Neşr ve't-Tevzî', 2007), 467-473.

kaynaklarına havale edilerek burada Ebû Tâlib el-Mekkî'nin meseleye bakışı ele alınacaktır.

Konu bağlamında Allah Rasûlü'nün "Kur'ân'ı üç günden daha kısa bir zaman zarfında hatmeden kimse onu anlayamaz."²⁰ ifadesini aktaran Ebû Tâlib el-Mekkî, Rasûlullah'ın Abdullah b. Amr'a (ö. 65/684-85) Kur'ân'ı yedi günde bir hatmetmesini buyurduğunu²¹ dile getirmek suretiyle bir zaman tahdidine işaret etmektedir. Bir haftaya karşılık gelen bu zaman diliminin Kur'ân'ın anlaşılmasına yönelik uygun bir süreç olduğunu ihsas edip bu minvalde bir grup sahâbînin cuma günü tamamlamak üzere her hafta Kur'ân'ı hatmettiklerini söyleyerek kanaatini sahâbe tatbikatiyle desteklemektedir.²² Her ne kadar referans göstermemiş olsa da Ebû Tâlib el-Mekkî'nin bu değerlendirmesinin Rasûl-i Ekrem ile Abdullah b. Amr arasında gerçekleşen diyaloga dayandığı söylenebilir.²³

Sahâbe tatbikati bağlamında Hz. Osman'ın (ö. 35/656) hatim uygulamasını detaylandıran Ebû Tâlib el-Mekkî, hatmin yedi günde bir yapılması gerektiğini vurgulamaktadır. Buna göre Hz. Osman, başladığı Kur'ân hatmine cuma gecesi Bakara sûresinden Mâide sûresine; cumartesi gecesi En'âm'dan Hüd'a; pazar gecesi Yûsuf'tan Meryem'e; pazartesi gecesi Tâ-hâ'dan Kasas'a; salı gecesi Ankebût'tan Sâd'a; çarşamba gecesi Tenzil'den (Zümer) Rahmân'a, perşembe gecesi de Vâkı'a'dan Nâs'a kadar okuyarak hatmini ikmâl etmiştir.²⁴ Ayrıca biri gündüz diğeri gece olmak üzere Kur'ân'ın haftada iki kez baştan sona okunmasını da öneren Ebû Tâlib el-Mekkî, kişinin gündüz için başladığı hatmini pazartesi günü sabah namazı esnasında ya da sonrasında; gece için başladığı hatmini ise cuma gecesi akşam namazında veya daha sonrasında tamamlamasını teklif etmektedir. Bu sayede o kimse gündüz ve gecenin ilk bölümlerini hatimle karşılaşmış olacaktır. Başladığı hatmi gece ikmal etmesi durumunda meleklerin o kimse için sabaha kadar, gündüz tamamladıysa

²⁰ İbn Mâce, "İkâme", 178; Ebû Dâvûd, "Salât", 321; Tirmizî, "Kırâat", 13.

²¹ Buhârî, "Fezâilü'l-Kur'ân", 34; İbn Mâce, "İkâme", 178; Ebû Dâvûd, "Salât", 320; Tirmizî, "Kırâat", 4.

²² Ebû Tâlib Muhammed b. Ali b. 'Atıyye el-Mekkî, *Kûtü'l-kulûb fi mu'âmeleti'l-mahbûb ve vasfi tariki'l-mürîd ilâ makâmi't-tevhîd*, thk. Mahmûd İbrahim Muhammed er-Ravdân (Kahire: Mektebetü Dâru't-Türâs, 2001), 1/137.

²³ Buna göre Hz. Peygamber'in, "Kur'ân'ı ayda bir hatmet!" dediği Abdullah b. Amr, "Dahasına gücüm yeter ya Rasûlallah!" şeklinde mukabelede bulunmuştur. Bunun üzere, "O hâlde yirmi günde bir hatmet!" buyuran Allah Rasûlü'ne bu defa "Bundan daha fazla okuyabilirim." karşılığını vermiştir. Hz. Peygamber, "O zaman on beş günde bir hatmet!" buyurunca İbn Amr, "Daha fazlasına da takatim var." ifadesini yinelemiştir. Rasûlullah, on günde bir hatmetmesini söylediğinde daha fazlasına gücünün yeteceğini belirten İbn Amr'a son söz olarak Rasûl-i Ekrem: "O zaman yedi günde bir hatmet ve -bu süreyi- daha da aza indirme!" buyurmuştur. Bk. Buhârî, "Fezâilü'l-Kur'ân", 34; Müslim, "Siyâm", 184; Ebû Dâvûd, "Salât", 329.

²⁴ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-kulûb*, 1/137.

akşama kadar istiğfar edeceklerine dair temennisini dile getirmektedir.²⁵ Söz konusu temenni, senedi zayıf olmakla birlikte hatim sonrası yapılan duaya meleklerin “Âmin” diyeceklerine ilişkin Hz. Peygamber’den nakledilen rivâyetten²⁶ mülhem olmalıdır.²⁷ Ebû Tâlib el-Mekkî’nin, meleklerin, Kur’ân’ı hatmeden kişi için istiğfarda bulunması temennisi, hatim sonrası yapılan duanın Allah Rasûlü ve sahâbe-i kirâmdan beri süregelen bir uygulama olduğunu düşündürmektedir.²⁸

Ebû Tâlib el-Mekkî, her gün ve her gece baştan sona Kur’ân’ı okumak suretiyle tamamlayan bir grubun varlığından da bahsetmekte²⁹ ancak ulemânın Kur’ân’ın üç günden kısa bir sürede hatmedilmesini hoş görmediğinden söz etmektedir. Onları böyle bir kanaate sevk eden âmil de Hz. Aişe’den nakledilen Rasûlullah’ın üç günden daha kısa bir zaman diliminde Kur’ân’ı hatmetmediği³⁰ yönündeki haber olsa gerektir. Ebû Tâlib el-Mekkî’nin bu

²⁵ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü’l-kulûb*, 1/137.

²⁶ Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahman b. Fazl ed-Dârimî, *Sünenü’l-d-Dârimî*, thk. Hüseyin Selîm Esed ed-Dârânî (Beyrut: Dâru’l-Muğnî li’n-Neşr ve’t-Tevzî’, 2000), 1/2183.

²⁷ Tamamlanan hatimlerin dua ile neticelendirilmesi bazı kaynaklar tarafından Rasûlullah’ın fiilî sünneti olarak gösterilmektedir. Her ne kadar muteber hadis eserlerinde meseleye dair rivâyetlere rastlanılmasa da hatim indirenin duasının kabul edileceği şeklindeki rivâyeti İbnü’l-Cezerî (ö. 833/1429) ve ed-Dimyâtî (ö. 1117/1705) gibi bazı âlimler zikretmektedirler. Bu bağlamda İbnü’l-Cezerî, Hz. Peygamber’in Kur’ân’ı hatmettikten sonra şu duayı yaptığını nakletmiştir: “Allah’ım! Kur’ân ile bana merhamet kıl! Onu benim için rehber, nur, hidayet ve rahmet eyle! Allah’ım, Ondan unuttuklarımı bana hatırlat, bilmediklerimi de öğret! Gecegündüz onun tilâvetiyle beni rızıklandır! Ey âlemlerin Rabbi! Kur’ân’ı bana delil kıl!” Ebû’l-Hayr Şemsüddîn Muhammed İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l-kirâti’l-‘aşr*, thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ’ (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, ts.), 2/456; Ahmed b. Muhammed el-Bennâ ed-Dimyâtî, *İthâfu fuzalâi’l-beşer bi’l-kirâti’l-erba’ate ‘aşer*, thk. Şa’bân Muhammed İsmail (Beyrut: ‘Âlemü’l-Kütüb, 1987), 2/650-651. Benzer dualar ayrıca için bk. İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/466-469; ed-Dimyâtî, *İthâfu fuzalâi’l-beşer*, 2/655-656.

²⁸ Kaynaklar ashâb-ı kirâm ve selef-i sâlihînin Kur’ân hatmini müteakiben hatim duası yaptıklarını bize aktarmaktadır. Katâde’nin (ö. 118/736) ifadesine göre Abdullah b. Abbâs (ö. 68/687-88), sahâbe-i kirâmdan birinin Mescid-i Nebevî’de Kur’ân okuduğunu görmüş ve onu takip etmek üzere birini vazifelendirmiştir. Hatmin tamamlanacağı gün görevli kişinin haberi üzerine mescide giden İbn Abbâs hatim duasında hazır bulunmuştur. Hatta sahâbenin hatim sonrası aile fertlerini bir araya getirmek suretiyle birlikte dua ettikleri de nakledilmektedir. Bu bağlamda kaynaklar Enes b. Mâlik’in (ö. 93/711-12), Kur’ân’ı hatmettiğinde aile bireylerini toplayıp yaptığı duadan söz etmektedir. ed-Dârimî, *Sünen*, 1/2179-2180.

²⁹ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü’l-kulûb*, 1/125. Farklı zaman dilimleri içinde yapılan hatimlere ilişkin olarak bk. Abdurrahman Çetin, “Hatim indirme Hükümleri I”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/1 (1992), 31-34.

³⁰ Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf el-Münâvî, *Feyzu’l-kadîr şerhi’l-Câmî’i’s-sağîr*, (Beyrut: Dâru’l-Ma’rifet, 1972), 5/188.

rivâyetten hareketle hatim konusunda mutedil sürecin her üç günde bir olduğu yönündeki görüşüne rağmen mevzuyla dair aktardığı rivâyetlerde yedi gün vurgusu dikkat çekmektedir. Özellikle Hz. Peygamber ve ashâb-ı kirâmın her gün düzenli olarak ve "hizb"³¹ denilen belirli kısımlara ayırmak suretiyle Kur'ân'ın yedide birini okumalarına işaret etmesi³² kayda değerdir. Herhangi bir kaynak ve olaya yer vermese de söz konusu imasının mesnedi Allah Rasûlü'nü ziyaret için Medine'ye gelen Sakîf kabilesi heyetinden Evs b. Huzeyfe'nin aktardığı rivâyet olmalıdır. Buna göre aralarında Evs b. Huzeyfe'nin de bulunduğu sahâbe-i kirâm yatsı namazı sonrası Mescid-i Nebevî'de kendisini bekledikleri Rasûl-i Ekrem, uzun bir süre mescide gelmemiştir. Gecikme sebebini merak eden misafirlere Hz. Peygamber, her gün Kur'ân'dan bir hizb okumayı kendisine görev bellediğini, bu vazifeyi ifa etmeksizin mescide gelmek istemediğini söylemiştir. Sabah olduğunda Kur'ân'ı nasıl hizbleyip okuduklarını sorduğu ashâb-ı kirâmdan biri hizb uygulamasını şu şekilde izah etmiştir: "Biz ilk üç sûreyi bir hizb, sonraki beş sûreyi ikinci hizb, ardından sırasıyla yedi, dokuz, on bir ve on üç sûreyi birleştirerek birer hizb yaparız. Nihayetinde Kâf sûresinden sonuna kadar olan sûreleri bir hizb kılarak Kur'ân'ı yedi günde kırâat ederiz."³³ Ebû Tâlib el-Mekkî'nin, Kur'ân konusundaki otoriteleriyle bilinen Übey b. Ka'b (ö. 33/654 [?]) ve Zeyd b. Sâbit (ö. 45/665 [?])³⁴ başta olmak üzere sahâbenin önde gelen isimlerinin Kur'ân'ı yedi günde bir hatmettiklerini söylemesi ve Abdullah b. Mes'ûd'un (ö. 32/652-53) Kur'ân'ı yedi bölüme ayırıp her gece birini okuduğu rivâyetini nakletmesi de bu bağlamda değerlendirilmelidir.³⁵

Her gün ve gece Kur'ân'ın bir bölümünü tilâvet etmenin güzel bir yöntem ve sünnet olduğunu dile getiren Ebû Tâlib el-Mekkî, zikredilen rivâyete göre Kur'ân'ı yedi kısma ayıran Hz. Peygamber ve ashâbının uygulamasını dikkatlere sunmak istemiş olmalıdır. Bu açıdan müridin, günlük olarak sıraya koyup gerçekleştirdiği virdlerinde Kur'ân'dan bir, iki veya üç hizb okumasını

³¹ Kur'ân'ı belli parçalara ayırıp okuma anlamına gelen "hizb" kavramına dair bk. Ebû'l-Hasen 'Alemüddîn Ali b. Muhammed b. Abdissamed es-Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ ve kemâlü'l-ikrâ*, thk. Abdülhakk 'Abdüddâyim Seyfûlkâdî (Beirut: Müessesetü'l-Kütübî's-Sekâfiyye, 1999), 1/382-487.

³² Müslim, "Salâtü'l-Müsâfirîn", 142.

³³ İbn Mâce, "İkâme", 178.

³⁴ Öte yandan Zeyd b. Sâbit, Kur'ân'ın haftada bir hatmedilmesine ilişkin düşüncesini soran bir kimseye "Kur'ân'ı yedi günde bir hatmetmek iyidir." mukabelesinde bulunduktan sonra tercihinin on beş ya da yirmi gün olduğunu dile getirmektedir. Bu duruma gerekçe olarak da âyetlerde bulunan hikmet ve ibretlerin daha derin bir tefekkürle muhtevalarındaki inceliklerine nüfûz edebildiğini göstermektedir. Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. 'Abdiberr en-Nemerî, *el-İstizkâr*, thk. Sâlim Muhammed 'Atâ- Muhammed Ali Mu'avviz (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2000), 2/477.

³⁵ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kütü'l-kulûb*, 1/138.

güzel bir amel olarak değerlendirmektedir. Ebû Tâlib el-Mekkî, Kur'ân'daki hizb sayısını mezkûr rivâyetten mülhem olarak "Kur'ân'daki hizbler yedi adettir. Birincisi ilk üç, ikincisi beş, üçüncüsü yedi, dördüncüsü dokuz, beşincisi on bir, altıncısı on üç sûre, yedincisi ise Kâf sûresinden Kur'ân'ın sonuna kadar olan sûrelerdir." demek suretiyle yediyle sınırlandırmaktadır. Hizb yöntemine gerekçe olarak da bu uygulamayla kalbin okunan âyetlere muvafakat etmesi, tertibin gözetilmesi ve mananın daha iyi anlaşılmasına imkân sağlamasını göstermektedir. Namaz sırasında ise her rekâtta Kur'ân'ın onda biri, üçte biri yahut yarısının okunabileceği teklifini sunmaktadır.³⁶

Ebû Tâlib el-Mekkî, sabah namazından sonra müridin yapacağı hayırlı amellerin başında Kur'ân tilâvetinin geldiğini belirtmekte ve akşam ile yatsı arasındaki vaktin mescide ayrılıp Kur'ân okumakla meşgul olunmasını öğütlemektedir.³⁷ Ayrıca Kur'ân'ı yüzünden tilâvetin ezbere okumaktan daha faziletli olduğundan söz etmektedir. Ona göre Kur'ân'ı bakarak hatmetmek, ezbere yapılan yedi hatme bedeldir. Sahâbe ve tâbiînin Kur'ân'ı yüzünden okuduklarını ve adeta bunu günlük bir vird hâline getirdiklerini dile getirerek bu yaklaşımına örnek göstermektedir.³⁸

2. Kur'ân'ı Hafî ve Cehrî Okuma

Kur'ân'ın hafî (gizli) ve cehrî (sesli) tilâveti hususunda birçok rivâyet kaynaklarda zikredilmektedir.³⁹ Ebû Tâlib el-Mekkî, Kur'ân'ın her iki şekilde de okunabileceğinden söz ederek bu yöntemlere ilişkin bazı hadisleri aktarmaktadır. Öncelikle her iki okuyuşun makbuliyeti açısından naklettiği rivâyet kayda değerdir. Buna göre Hz. Peygamber bir gece vakti Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Bilal-i Habeşî'nin namaz sırasında kırâatlerini -cehrî ve hafî olmaları bakımından- farklı gerçekleştirdiklerini görmüştür. Namazda Kur'ân'ı hafî şekilde okuyan Hz. Ebû Bekir'e neden böyle yaptığını sorduğunda, "Kendisine yönelip yakardığım zat beni işitmektedir. Bu münasebetle sessiz okuyorum." cevabını almıştır. Cehrî okuyan Hz. Ömer aynı soruya "Uyku isteğini dağıtmak ve şeytanı kovmak istiyorum. Bu yüzden sesli okuyorum." demek suretiyle mukabele etmiştir. Namazda bazı âyetleri sesli bazılarını gizli okuyan Bilal-i Habeşî'nin aynı soruya verdiği cevap ise "Rabbimizin temiz kelâmını diğer temiz kelâmıyla karıştırıyorum." şeklindedir. Tüm bu cevaplar

³⁶ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-kulûb*, 1/137-138.

³⁷ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-kulûb*, 1/65.

³⁸ Mushafa bakmak müstakil bir ibadet addedildiğinden sahâbe ve tâbiînden birçok kimse Kur'ân'ı yüzünden okumuş, mushafa bakmaksızın evlerinden ayrılmamıştır. Anlaşılan o ki böyle bir uygulamayı onlar kendileri için müstehap bellemişlerdir. Bu çerçevede Hz. Osman'ın her daim mushafı elinde bulundurup okuması nedeniyle iki mushaf eskittiğinden bahsedilmektedir. Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-kulûb*, 1/188.

³⁹ Ebû Dâvûd, "Salât" 17; Nesâî, "Kıyâmü'l-Leyl" 24, 27.

üzerine Allah Rasûlü "Hepiniz güzel yapmaktasınız ve isabet etmektesiniz."⁴⁰ buyurmuştur. Görüldüğü üzere Rasûlullah söz konusu yöntemleri güzel bulmuş her iki okuyuş tarzının da makbul olduğunu açıkça dile getirmiştir.⁴¹

Hafî okuyuşun faziletine ilişkin olarak Ebû Tâlib el-Mekkî'nin yer verdiği Hz. Peygamber'den nakledilen rivâyetler şu şekildedir:⁴² "Gizli tilâvetin cehrî okuyuşa üstünlüğü, gizli verilen zekâtın aşikâre olana üstünlüğü gibidir."⁴³ "Kur'ân'ı sesli okuyan kimse zekâtını açıktan verene benzerken hafî okuyan zekâtını gizlice veren gibidir."⁴⁴ "Sizden biri, akşam ile yatsı arasındaki okuyuşunu, başkasını rahatsız edecek biçimde açıktan gerçekleştirmesin!"⁴⁵

Ebû Tâlib el-Mekkî, tâbi'nin önde gelen fakihlerinden sayılan Sa'îd b. Müseyyeb'in (ö. 94/713), dönemin Medine valisi Ömer b. Abdülaziz'i (ö. 101/720) namazda Kur'ân'ı cehrî değil hafî okuması hususunda uyarmasını bu bağlamda zikretmektedir. Buna göre sesi pek güzel olan Ömer b. Abdülaziz bir gece vakti Mescid-i Nebevî'de namaz kıldığı sırada kırâatini etraftakilerin duyacağı şekilde cehrî yapmıştır. Sa'îd b. Müseyyeb, Kur'ân sesini işittiğinde hizmetçisine "Şu namaz kılan kimsenin yanına git ve ondan Kur'ân'ı kısık sesle okumasını iste!" demek suretiyle valinin ikaz edilmesini istemiştir. Hizmetçinin "Nasıl olur, mescid bizim değil ki. Onda herkesin hakkı var." şeklindeki mukabelesi üzerine Sa'îd b. Müseyyeb yanına vardığı Medine valisi Ömer b. Abdülaziz'e şu cümleleri sarf etmiştir: "Ey namaz kılan kişi! Namazdan maksadın Allah'ın hoşnutluğu ise sesini yükseltme! Amacın insanlara duyurmaksa şunu bil ki Cenâb-ı Hak adına onların sana hiçbir faydası olmaz ve senin ihtiyaçlarını karşılamaya güçleri de yetmez." Uyarı içeren bu cümleyi işiten vali sesini kısip bulunduğu rekâtı kısa tutarak namazını tamamlamıştır.⁴⁶

Rasûlullah'ın tavsiyeleri⁴⁷ etrafında cehrî tilâvetin lüzumuna ve faziletine dikkat çekip deliller sunan Ebû Tâlib el-Mekkî, sesli okuyuşun birtakım

⁴⁰ Ebû Dâvûd, "Salât", 316.

⁴¹ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-kulûb*, 1/183.

⁴² Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-kulûb*, 1/182.

⁴³ Ebû Dâvûd, "Salât", 17; Nesâî, "Kiyâmü'l-Leyl", 27.

⁴⁴ Nesâî, "Kiyâmü'l-Leyl", 24.

⁴⁵ Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik el-Yemenî, *el-Muvatta'*, thk. Muhammed Fuâd 'Abdülbâkî (Beyrut: Dâru İhyâ'it-Türâsî'l-'Arabî, 1985), 80 (Kitâbu's-Salât, 29).

⁴⁶ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-kulûb*, 1/182.

⁴⁷ Rasûlullah'ın bir gece vakti namaz kılan bir grup sahabînin namazda kırâatlerini sesli gerçekleştirdiklerini görüp bu hâlin hoşuna gittiğini izhar etmesi, hatta onların Kur'ân okuyuşlarına kulak verip dinlemesi dikkate değerdir. Yine "Sizden birisi, namaz kılmak için geceleyin kalktığında tilâvetini cehrî yapsın! Zira melekler ile evdeki diğer varlıklar onun kırâatini dinler ve onunla namaz kılarlar." ifadesi de Hz. Peygamber'in cehrî kırâati teşvik ve tavsiye ettiğini açıkça göstermektedir. Bk. İbn Mâce, "İkâme", 176; Ebû Dâvûd, "Tefrî'u Evbâbî'l-Vitr", 20.

gerekçelerinden söz etmektedir. Cehrî kırâatin yedi niyeti mündemiç olduğunu belirterek konuya dair şu açıklamaları yapmaktadır:

1) Kur'ân-ı Kerim kırâati, emredildiği üzere tertîl ile olmalıdır. Her açından hakkının verilerek okunması gerektiğinden Kur'ân cehrî telaffuz edilmelidir.

2) Allah Rasûlü'nün, "Kur'ân'ı seslerinle süsleyiniz!"⁴⁸ buyruğu gereği Kur'ân tilâvetinde sesin güzelleştirilmesi iktiza etmektedir. Söz konusu teşvik neticesinde okuyucunun, Kur'ân'ı sesli telaffuz etmesi kaçınılmaz olduğundan Kur'ân tilâveti cehrî gerçekleştirilmelidir. Bu bağlamda Ebû Musa el-Eş'arî'nin (ö. 42/662-63) Kur'ân okuyuşunu dinleyip oldukça beğenen Hz. Peygamber'in "Beni gördün mü? Dün gece senin Kur'ân tilâvetini dinledim. Ebû Musa! Sana hakikaten Dâvûd ailesinin mizmarlarından⁴⁹ bir mizmar verilmiş."⁵⁰ ifadesi, Kur'ân'ın cehrî okunması etrafında bir fikir verirken aynı zamanda Kur'ân'ın güzel sesle okunmasını da tavsiye etmektedir. Rasûlullah'ın iltifatkâr sözlerine Ebû Musa'nın "Ya Rasûlallah! Beni dinlediğinizin farkında olsaydım o tilâveti sizin için süsledikçe süslerdim."⁵¹ mukabelesi de bu çerçevede değerlendirilmelidir.⁵² Rasûl-i Ekrem'in deve üzerinde olduğu hâlde Fetih sûresini tercî⁵³ (ezgili) ile okuduğu rivâyeti⁵⁴ de bu duruma bir başka delildir. Yine Hz. Peygamber'in, "Kur'ân'ı teganni⁵⁵ ile okumayan bizden değildir."⁵⁶ ifadesi Kur'ân'ın kulağa hoş gelen bir musiki tavrıyla ya da etkileyici bir edayla, ezgili bir şekilde okunması bağlamında anlaşılmalıdır. Ebû Tâlib el-Mekkî'yi

⁴⁸ İbn Mâce, "İkâme", 176; Ebû Dâvûd, "Salât", 349; Nesâî, "İftitâh", 83.

⁴⁹ Mizmar nefesli bir enstrüman olup çıkardığı tınının güzelliği hasebiyle ses ona benzetilmiştir.

⁵⁰ Buhârî, "Fezâilü'l-Kur'ân", 31; Müslim, "Salâtü'l-Müsâfirîn", 236.

⁵¹ Mecdüddîn el-Mübârek b. Ahmed İbnü'l-Esîr el-Cezerî, *Câmi'u'l-usûl fi ehâdîs'i-r-rasûl*, (el-Mektebetü'l-Hulvânî, 1972), 9/7980 (Hadis No: 6621).

⁵² Rivâyette yer alan "tahbîr" lafzı "güzellik, bezemek, sevinç" gibi anlamlara gelmekte olup söz konusu ifade Yahudi hahamların Zebur'u nağmeli bir şekilde seslendirmelerine işaret eder gibidir. Benzer değerlendirmeler ve Kur'ân tilâvetinde musikinin yerine ilişkin olarak bk. Necdet Çağıl, "Kur'ân Kırâatinde Musiki Ses Uyumu, Ezgilendirme/Teganni ve Kırâatlerde Fonoloji/Ses-Anlam İlişkisi", *Tarihten Günümüze Kırâat İlimi*, ed. Yüksel Salman (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015), 327-361.

⁵³ *Tercî*, Kur'ân okuyan kimsenin, harfleri boğazında hecelemesi veya telaffuzunda hareketlerin kalıplarını birbirine yakınlaştırması manasında kullanılmaktadır. Ebû Muhammed (Ebü's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed el-'Aynî, *'Umdetü'l-kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, (Beirut: Dâru İhyâ'it-Türasî'l-'Arabî, ts.), 17/281.

⁵⁴ Buhârî, "Fezâilü'l-Kur'ân", 30, "Meğâzî", 46; Müslim, "Salâtü'l-Müsâfirîn", 239.

⁵⁵ Dilimizdeki karşılığı olan müzik (mûsiki) anlamında *teganni*, "sesleri kulağa güzel gelecek biçimde terkip etmek" ya da "ölçülü sesler aracılığıyla estetik bir etki ve heyecan meydana getirme sanatı" şeklinde tanımlanmaktadır. Detaylı bilgi için bk. Ahmet Muhtar Ataman, *Mûsikî Tarihi*, (İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1928), 1.

⁵⁶ Buhârî, "Fezâilü'l-Kur'ân", 19; Ebû Dâvûd, "Salât", 349; Nesâî, "İftitâh", 83.

teyit kabilinden “Allah hiçbir şeyi, güzel sesli bir peygamberin Kur'ân'ı açıktan ve güzel sesle okumasını dinlediği gibi dinlememiştir.”⁵⁷ şeklindeki Rasûlullah'ın beyanı bu çerçevede kayda değerdir. Zira rivâyette geçen “açıktan ve güzel sesle” vurgusu kırâatin cehrî yapılması yönünde fikir vericidir.

Ebû Tâlib el-Mekkî'ye göre “teganni”⁵⁸ kavramı etrafında sesini Kur'ân ile güzelleştirmeyen kimse yadırganmaktadır. Esasen iki şekilde anlaşılacak olan bu rivâyete göre mezkûr değerlendirme Arap ya da Arap diline hâkim olanlar için geçerlidir. Diğer bir bakış açısına göre ise doğal bir gereksinim olan teganni ihtiyacı Kur'ân sayesinde giderilmelidir. Bu ihtiyacı, kendine mahsus bir musikiye sahip olan Kur'ân ile karşılamayan kimsenin Kur'ân ile yetinmediği çıkarımı yapılarak o şahıs “Bizden değildir.” sözüne muhatap kılınmıştır. Meselenin neticesi bağlamında bir kimsenin teganni ihtiyacının Kur'ân ile giderilebileceği ulemâ arasında yaygın bir görüştür. Kur'ân'ın kendine özgü musikisi çerçevesinde ele alınan teganni ihtiyacı vurgusu, mezkûr hadisin râvisinin “Peki sesi güzel olmayan ne yapsın?” sorusuna İbn Ebî Müleyke (ö. 117/735) tarafından verilen “Gücü yettiği ölçüde güzelleştirsin.”⁵⁹ şeklindeki cevap bu bağlamda düşünülmelidir.

3) Allah'ın, Kur'ân'ı işittirecek kulunun kalbini uyandırması, kelâmullahı etraflıca düşünmesi ve anlaması için okuyuşun sesli gerçekleşmesi gereklidir. Zira sesli telaffuz, okuyanın zihnini uyarmakta olup okuyucunun dikkatinin de başka tarafa çekilmesine müsaade etmemektedir.

4) Kur'ân okuyan kimse tilâvet esnasında zaman zaman sesini yükseltmek suretiyle şeytanı ve uykuyu kendisinden uzaklaştırmalıdır. Bu da Kur'ân'ı cehrî şekilde okumakla mümkündür.

5) Uyanmaları gerektiği saatte sesli okuyuş sayesinde insanları uyandırıp Allah'ı anmalarına ve geceyi ihya etmelerine vesile olunmalıdır.

6) İbadetten yana gaflet üzere olanların, Kur'ân'ı cehrî okuyan kişiyi görüp gece ibadetine ilgi duymaları için Kur'ân sesli okunmalıdır. Böylece diğer insanlara iyilik ve takvada ilerleme kaydetmeleri açısından fayda sağlanmış olur.

---

⁵⁷ Buhârî, “Fezâilü'l-Kur'ân”, 19; “Tevhid”, 52; Müslim, “Salâtü'l-Müsâfirin”, 232-234.

⁵⁸ “Teganni” kavramı “cehrî/açıktan okumak”, “Kur'ân'dan başka hiçbir şeye ihtiyaç duymamak”, “Kur'ân'ı tok ve güzel bir şekilde telaffuz etmek”, “Kur'ân'ı med üzere tilâvet etmek”, “Kur'ân'ı hüzünlü okumak”, “Kur'ân okumaya düşkün olmak ve Allah'tan korkarak okumak”, “Kur'ân'ı tecvid üzere okumak”, “Kur'ân'ı makamlı okumak” gibi farklı anlamlar barındırmaktadır. Detaylar için bk. Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Hacer el-'Askalânî, *Fethü'l-bârî bi şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, (Riyad: Dâru's-Selâm, 2000), 9/87-91.

⁵⁹ Ebû Dâvûd, “Vitr”, 20. Konuya dair değerlendirmeler için bk. Abdulmecit Okçu, “Kur'ân Tilâvetinde Ezgi”, *Dini Araştırmalar* 10/28 (2007), 219-220.

7) Cehrî tilâveti daha uzun süre devam ettirme imkânı bulunduğundan kişinin namazdaki kıyamını uzun tutması söz konusudur. Böylece Cenâb-ı Hakk'ı hoşnut edecek ameli ziyadeleşecektir.

Tüm bu sayılanlar etrafında düşünüldüğünde niyetin hâlisâne olması şartıyla Kur'ân'ın cehrî tilâvetinin hafî okuyuşa göre üstün olduğu söylenebilir. Ebû Tâlib el-Mekkî'ye göre kişi, bu şekilde rabbine yaklaşmayı kastetmiş, nefsinin bilerek ve niyetini sağlam kılarak hoşnutluğunu kazanacak eylemlerde kendisini muvaffak eden Allah'a yönelmiştir. Burada Ebû Tâlib el-Mekkî, Kur'ân tilâvetinde hafî ve cehrî okuyuşlardan her birini ayrı ayrı değerlendirmekte, kişinin manevî durumuna göre bu ikisinden birini tercih etmesi gerektiğini tavsiye etmektedir. Buna göre kişi Kur'ân'ı sesli okurken menfi bir niyet taşımıyorsa yahut gizli okuyuş esnasında tefekkür etmek üzere dikkatini toplayamıyorsa ve Allah'a karşı edep tavrını tam olarak sergileme hususunda endişe duyuyorsa sesli kırâati tercih etmelidir. Hayırlı bir niyeti olan ve bu şekilde Allah ile diyalogunu güzelleştiren kimse için cehrî tilâvet daha faziletlidir. Zira sesli okuyan kimse bu sayede "Kur'ân'ı gece okumak" sünnetini de ifa etmiş demektir. Öte yandan hafî kırâatteki fayda yalnızca okuyana mahsus iken sesli tilâvetten hem şahsı hem de diğer insanlar istifade etmektedir. "İnsanların en hayırlısı, insanlara faydası dokunandır."⁶⁰ hadisi gereğince kelâmullah vesilesiyle yararlı olmak faydaların en üstünüdür. Ayrıca kişi cehrî tilâvetle ameline ibadet maksadıyla ikinci bir ameli eklemektedir. Bu durum onun faziletinin ziyadeleşmesine sebep teşkil etmektedir. Ameller, barındırdığı niyet sayısınca fazilet kazandığı düşüncesinden hareketle kişi, sesli okuyuşta birçok amel yapma fırsatı bulmuştur. Temiz niyet ve inanç sayesinde eylemlerin fazileti de artmış olur. Sonuçta, insanların amel açısından en üstün olanı, amellerindeki niyetler bakımından fazla olanlarıdır. "Rabbinin nimetine gelince, onu zikret!"⁶¹ meâlindeki âyet tam da bu durumu dile getirmektedir. Zira burada zikirden maksat Kur'ân okuyarak Allah'ı anmaktır.⁶²

Öte yandan bahsedilen niyetlerden uzak ve gaflet hâlinde Kur'ân okuyan kimsenin birtakım afetlere müptela olacağını ve hevâsına uymaya devam ederse manen hasta kabul edileceğini dile getiren Ebû Tâlib el-Mekkî, o kimseye sesli kırâatten uzak durmasını şiddetle tavsiye etmektedir. Zira böyle bir hâlde bulunan kimsenin kalbinde ağırlık olacağından içindeki manevî hastalık sebebiyle cehrî okuyuş ihlaslı bir şekilde gerçekleştiremeyecektir. Bu durumda okuyucuya lazım gelen tek şey hastalığını iyileştirmesi, kalbini islah etmesi, amelini selamete erdirmesi ve onu övgüye lâyık duruma

⁶⁰ Buhârî, "Meğâzî", 35.

⁶¹ ed-Duhâ 93/11.

⁶² Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-kulûb*, 1/183-184.

getirmesi için ihlasını tekrardan kazanmaya çalışmasıdır. Yine okuyuş sırasında nefsânî bir tadın bulunabileceği, bu durumun da ihlas kaynaklı manevî bir haz olduğu zannıyla hareket edilebileceğine dikkat çekmektedir. Böyle bir hâlet-i rûhiye ile Kur'ân okunduğunda gizli bir şehvet ve fark edilmesi güç bir kusurun mevzubahis olduğuna salihlerden birinden dinlediği bir anekdotla işaret etmektedir. Buna göre bir seher vakti, bahsedilen salih kimse Tâ-hâ sûresini okuyup tamamladıktan sonra üzerine bir ağırlık çöktüğünden uyumak üzere istirahatete çekilmiştir. Rüyasında, semadan inen ve elinde Tâ-hâ sûresinin yazılı olduğu beyaz bir sayfa bulunan bir şahıs yanına yaklaşip elindeki sayfayı açmıştır. Her kelimesinin altında on sevap yazmasına rağmen bir kelimenin altında sevap adına bir şey yoktur. Bu durumun kendisini oldukça üzdüğü salih zatın, "Vallahi ben o kelimeyi de okudum. Ancak onunla ilgili bir ecir göremiyorum. Yoksa onu kaydetmediniz mi?" şeklindeki sorusuna "Haklısın, sen o lafzı okumuştun. Biz de kaydetmiştik. Lâkin bize 'O kelimeyi de hâsıl olan sevabı da siliniz!' şeklinde nida edildiğini işittik. Bunun üzerine sevabını sildik." cevabını almıştır. Duyduklarına son derece üzümlü söz konusu kelimeye istinaden yazılan sevabın silinme gerekçesini sorması üzerine kendisine şu mukabelede bulunulmuştur: "O kelimeyi telaffuz edeceğin sırada yakınından geçen bir zatın duyması için sesini yükselttin. Bu yüzden sevabını sildik." Ebû Tâlib el-Mekkî, bu rüya bağlamında riyânın söz konusu olduğu durumlarda sessiz kırâatin gerekliliğine vurgu yaparak konuya izah getirmektedir. Başkalarının duymaları için okunan Kur'ân ile kişinin insanların methini arzulayacağını ve bu durumun Allah'tan başkasının söz konusu amele ortak edileceği anlamına geldiğini söylemektedir. Mevzuyu Hz. Peygamber'den nakledilen iki rivâyete yer vererek Kur'ân'ı hafî kırâat bağlamında ele almaktadır. Buna göre ilk rivâyet "Kim bir ameli insanların duyması için işlerse, Allah, onun amelini insanlara ilan eder. Allah, amelini gösteriş için yapan kimsenin riyâsını insanlara duyurur. Onu küçülterek hakir kılar."⁶³ şeklindedir. İkincisi ise "Cenâb-ı Hak, riyâkârın ve başkası bilsin diye amel eden kimsenin amelini kabul buyurmaz."⁶⁴ rivâyetidir. Allah Rasûlü'nün Kur'ân'ı sesli tilâvet eden birini "Sen okuyuşunu Allah'a duyur, bana duyurmaya çalışma!" şeklindeki ikazını mezkûr haberler bağlamında değerlendirerek sesli kırâatin riyâyâ kapı aralayacağından söz etmektedir.⁶⁵

Ebû Tâlib el-Mekkî, Kur'ân'ı sesli okumanın bir başka boyutunun dinleyenlere de ecir kazandırmasıyla ilgili olduğunu dile getirmektedir. Bu yönüyle sevap açısından dinleyen tilâvet edene ortaktır. Zira dinleyen kimsenin ecir elde etmesine Kur'ân'ı cehrî okuyan vesile olmuştur.

⁶³ Buhârî, "Rikâk", 36; "Ahkâm", 9; Müslim, "Zühd", 47; İbn Mâce, "Zühd", 21; Tirmizî, "Nikâh", 11; "Zühd", 48.

⁶⁴ Nesâî, "Cihâd", 24.

⁶⁵ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-kulûb*, 1/187.

Rasûlullah'ın bu minvaldeki "İyiliğe aracı olan kişi, onu yapmış kadar sevap kazanır."⁶⁶ buyruğu ulemâ arasında "Kur'ân'ı tilâvet edene bir, dinleyene iki ecir verilir." sözüyle karşılık bulmuştur.⁶⁷

Yine Ebû Tâlib el-Mekkî, cehrî okuyuşun üstünlüğüne ilişkin olarak Hz. Peygamber'den rivâyet edilen üç hâdiseyi özetle dile getirmek suretiyle vurgu yapmaktadır. İlk rivâyete göre Sâlim Mevlâ Ebû Huzeyfe (ö. 12/633) Mescid-i Nebevî'de Kur'ân okuduğu sırada hücre-i saadete gitmek üzere yakınından geçen Hz. Aişe'nin bu tilâveti dinlemesi, kendisini bekleyen Rasûl-i Ekrem'in yanına geç gitmesine neden olmuştur. Hz. Aişe'nin gecikme sebebini anlatması üzerine onunla mescide giden Allah Rasûlü, Kur'ân okuyanı gördüğünde şöyle buyurmuştur: "Bu Sâlim'dir. Ümmetimin içerisinde onun gibilerini yaratan Allah'a hamdolsun!"⁶⁸ Bu bağlamda İbn Mes'ûd'un konu edildiği iki rivâyetin birincisi şöyledir: Bir gece Rasûlullah, beraberinde Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer bulunduğu hâlde yürürken mescidde cehrî bir şekilde İbn Mes'ûd'un Kur'ân okuyuşunu uzun uzadıya dinlemiş ve şöyle buyurmuştur: "Kur'ân'ı, indirildiği şekliyle okumak isteyen kimse Ümmü Abd'ın oğlundan (İbn Mes'ûd) dinlesin."⁶⁹ İkincisi ise bir defasında Hz. Peygamber, kendisinden Kur'ân okumasını istediği İbn Mes'ûd, "Ya Rasûlallah! Biz Kur'ân'ı sizden öğrenmişken ve Kur'ân size indirilmişken size Kur'ân'ı ben mi okuyayım?" demiştir. Bunun üzerine Allah Rasûlü, "Kur'ân'ı başkasından dinlemek de hoşuma gider." şeklinde mukabelede bulunmuştur. İbn Mes'ûd, "Her ümmetten bir şahit getireceğimiz ve seni de bütün bunlara şahit tuttuğumuz gün, onların hâlleri ne olacak bakalım?"⁷⁰ âyetine geldiğinde Rasûl-i Ekrem, "Ey Abdullah! Bu kadarı kâfi!" buyurmuştur. İbn Mes'ûd başını kaldırdığında Rasûlullah'ın hiçkırıklara boğulduğuna, sakalından aşağı yaşlar boşandığına şahit olmuştur.⁷¹ Görüldüğü üzere Ebû Tâlib el-Mekkî, farklı bakış açılarıyla ele alınabilecek rivâyetleri Kur'ân'ın cehrî tilâveti bağlamında değerlendirmektedir.⁷² Özellikle adının zikredildiği rivâyetlere sıkça yer vermesi, İbn Mes'ûd'u temel referans kabul ettiğini gösterir mahiyettedir.

⁶⁶ Müslim, "İmâre", 133; Ebû Dâvûd, "Edeb", 135; Tirmizî, "İlim", 14.

⁶⁷ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-kulûb*, 1/185.

⁶⁸ İbn Mâce, "İkâme", 176; Ebû'l-Hasen İzzeddîn Ali b. Muhammed İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-ğâbe fi ma'rifeti's-sahâbe*, (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2012), 442.

⁶⁹ İbn Mâce, "Kitâbü's-Sünne", 11; Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. 'Abdiberr en-Nemerî, *el-İstî'âb fi ma'rifeti'l-ashâb*, thk. Ali Muhammed Bicavî (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1992), 3/990.

⁷⁰ en-Nisâ 4/41.

⁷¹ Buhârî, "Fezâilü'l-Kur'ân", 35; Müslim, "Salâtü'l-Müsâfirîn", 247; Ebû Dâvûd, "İlim", 13; Tirmizî, "Tefsîr", 5.

⁷² Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-kulûb*, 1/185.

3. Hissederek Okuma

Metafizik hakikatleri bir tecrübe olarak sunan Kur'ân, âyetlerin içeriğine muvafık şekilde farklı duygularla ve aniden canlandırdığı sahnelerle okuyucunun zihnini etkisi altına almaktadır. Bu müessir yönü itibarıyla Kur'ân'ı okuyan kimse âyetten anladığı ölçüde sevinç, heyecan, hayret, coşku, ümit, korku, keder, dehşet, hüznün, pişmanlık gibi muhtelif duyguları telaffuzuna yansıtılmaktadır. Böylece okuyucu ilâhî kelâmı sadece aktaran kişi olmaktan çıkmakta ve tilâvetin sebep olduğu söz konusu hâller bu bağlamda dikkatleri çekmektedir. Tilâvet üslûbu çerçevesinde değerlendirilen hissî okuma, anlamı yansıtması özelliğiyle bu noktada hayli önem arz etmektedir.

Ebû Tâlib el-Mekkî, lafza muvafık bir duygu durumuyla Kur'ân'ın tilâvet edilmesinin âdâba uygun olacağını belirterek meseleyi izah etmektedir. Örneğin kişi dua ve istiğfar içeren âyetleri okuduğunda dua ve istiğfar hâlini telaffuzuna yansıtmalıdır. Okuyucu, korku duygusunu muhtevi âyetlerde ve ümit veren ifadelerde azabından Allah'a sığınmalı, müminleri müjdelediği nimetleri O'ndan istemelidir. İçeriğinde tesbih ve tekbir söz konusu olan âyetlerde tesbih ve tekbir getirmelidir.⁷³ Kendilerine kitap verilip de hakkını vermek suretiyle onu okuyan müminlerden övgüyle bahseden Bakara sûresinin 121. âyetini⁷⁴ bu bağlamda değerlendiren Ebû Tâlib el-Mekkî, Rasûl-i Ekrem'in bu minval üzere Kur'ân'ı tilâvet ettiğini zikretmektedir. Yine sahâbenin önde gelen Kur'ân muallimlerinden ve vahye şahit olan önemli sahâbîler arasında yer bulan İbn Mes'ûd için Rasûl-i Ekrem'in "Kim Kur'ân'ı indirildiği tazelikte dinlemek isterse Ümmü Abd'in oğlundan (İbn Mes'ûd) dinlesin!"⁷⁵ şeklindeki sitayışı eşliğinde izah etmektedir. Burada, Rasûlullah'ın muhtelif zamanlarda Kur'ân öğretmenliğini övdüğü İbn Mes'ûd'un Kur'ân okuyuşunun detaylarını farklı bir bakış açısıyla yansıtılmaktadır. Mezkûr rivâyeti, "İbn Mes'ûd nasıl okuyorsa Kur'ân o şekilde okunmalıdır." çıkarımıyla İbn Mes'ûd özelinde ele almaktadır. Buna göre İbn Mes'ûd okuduklarına tanık bir kalp, söylediklerini duyacak son derece hazır bir kulak ve uykudan uzak bir gözle Kur'ân'ı tilâvet ederdi. Kelâmın anlamına uygun ve kendisiyle konuştuğu rabbinin bildirdiklerine muvafık bir şekilde okuduğu Kur'ân'da yer alan tehdit ve azap muhtevalı âyetleri hüznle; müjde âyetlerini iştıyaklı bir hâlde; öğüt

⁷³ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-kulûb*, 1/154. Ebû Tâlib el-Mekkî, Hz. Peygamber'in Kur'ân okuma tarzını tavsif eden Huzeyfe b. Yemân'ın (ö. 36/656) naklettiği şu rivâyete atıfta bulunmuş olmalıdır: "Rasûlullah, namazda rahmet âyetini okuduğunda Allah'ın rahmetini talep eder, azap içeren âyete geldiğinde ise rabbine sığınır. Tenzih âyetlerinde ise 'Sübhânallah' diyerek Allah'ı tesbih ederdi. İbn Mâce, "İkâme", 176.

⁷⁴ el-Bakara 2/121.

⁷⁵ İbn Mâce, "Kitâbü's-Sünne", 11; İbn 'Abdiberr, *el-İstî'âb*, 3/990; Ebü'l-Ferec Abdurrahman İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, thk. Hâlid Mustafa Tartûsî (Beyrut: Dâru'l-Kitâbî'l-'Arabî, 2012), 145.

ve nasihat içeren âyetleri ibret nazarıyla; türlü ikazları muhtevi âyetleri de korku duygusu eşliğinde okurdu. Kur'ân tilâvetinde, Allah'ın sıfatlarını bilen ve kelâmın tadını bulan bir şahsiyet olarak nitelenen İbn Mes'ûd'un bahsedilen okuyuşundaki gibi hüznün duygusu bulunmalıdır.⁷⁶ Nitekim onun, öğretmeni olan Allah Rasûlü'ne bile zaman zaman Kur'ân okuduğu hadis kaynaklarında yer almaktadır.⁷⁷ Böylesi örnekler dikkate alındığında Ebû Tâlib el-Mekkî'nin ağlamakla sonuçlanacak bir okuma hâlini tavsiye etmesinin anlaşılabilceği kanaatindeyiz. Zira Mütarrif b. Abdillâh eş-Şihhîr'in (ö. 95/713-14) babasından naklettiği "Râsûlullah'ı namaz kılariken gördüm. Ağlamaktan dolayı göğsünde bakır veya toprak tencerenin kaynarken çıkardığı gibi bir ses vardı."⁷⁸ şeklindeki ifadesi ve Hz. Peygamber'in bazı âyetleri duyduğunda gözyaşı döktüğüne dair haberler, Kur'ân'ın hüznün duygusuyla okunması gerektiğine işaret etmektedir.⁷⁹

Yer verdiğimiz nakillerin yanında Ebû Tâlib el-Mekkî'nin dile getirdiği Kur'ân'ın hüznün duygusu eşliğinde ve dokunaklı bir şekilde okunması gerektiği Hz. Peygamber'den varid olan rivâyetlerle desteklenmektedir. Buna göre Kur'ân hüznle inmiştir ve okunduğunda kederli bir hâl alınmalıdır. İbn Mes'ûd'un yukarıda arz edilen rivâyetteki okuyuşundan sonra Allah Rasûlü'nün gözyaşı dökmesi bu durumu gösterir mahiyettedir. Bu bağlamda "Şüphesiz Kur'ân insanı hüznlendirecek konular üzere nâzil olmuştur. Bu yüzden onu okuduğunuzda ağlayınız. Gözyaşı dökemiyorsanız ağlar şekilde okuyunuz (veya kendinizi ağlamaya zorlayınız!)"⁸⁰ buyuran Rasûlullah, kırâatin güzel sesle gerçekleştirilmesinin ve okuma esnasında düşünceli hâl alınmasının lüzumuna işaret etmektedir. "Kur'ân'ı ses itibarıyla en güzel tilâvet eden kimse, okuyuşunu işittiğinizde Allah'tan haşyet duyduğunu hissettiğiniz

⁷⁶ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-kulûb*, 1/143.

⁷⁷ Buhârî, "Fezâilü'l-Kur'ân", 35; Müslim, "Salâtü'l-Müsâfirîn" 247; Ebû Dâvûd, "İlim", 13; Tirmizî, "Tefsîr", 5.

⁷⁸ Ebû Dâvûd, "Salât", 158; Nesâî, "Sehv", 18.

⁷⁹ Anlayabildiğimiz kadarıyla hüznün ve korku duyguları mutasavvıflarca tilâvet sırasında okuyucuda bulunması gereken hislerdir. Kişi, âyetlerde yer alan tehdit ifadelerini okuma ya da dinleme sayesinde işlediği günahları düşünerek bu korkuyu beslemektedir. Öte yandan sıradan bir korku olmayıp saygıdan ürpermek şeklinde de anlaşılabilcek bu hâli, Kur'ân okunduğunda sahâbenin gösterdikleri tepkileri kendisine soran torununa Hz. Ebû Bekir'in kızı Esmâ'nın verdiği cevap üzerinden ele almak mümkündür. Tasavvuf kaynaklarında konuya dair sıkça kullanılan bu misale göre Esmâ şöyle demiştir: "(Onlar) Allah'ın Kur'ân'da tasvir ettiği gibilerdi. Gözlerinden yaşlar boşanır, titrerlerdi." Anlaşıldığı üzere sahâbenin Kur'ân okuması, tefekkür ve tedebbür merkezli bir süreç ihtiva etmekte olup okuma esnasında hüznün duygusunun ağırlıklı olduğu görülmektedir. Bk. Ebû'l-Mefâhir Yahyâ b. Ahmed b. Seyfiddîn Sa'îd el-Bâharzî, *Evrâdü'l-ahbâb ve füsûsü'l-âdâb*, (Tahran: Danişgâh-ı Tahran, 1966), 1/342.

⁸⁰ İbn Mâce, "İkâme", 176.

kimsedir.”⁸¹ sözüyle de Kur'ân tilâvetinde haşyet duygusunun önemini vurgulamaktadır. Görüldüğü üzere Kur'ân okuyan kimsenin manevi dönüşümü ile Kur'ân tilâvet âdâbı arasında doğrudan bir ilişki söz konusudur.

Ebû Tâlib el-Mekkî'ye göre hüznün ve ağlamakla neticelenen tehditler, azap haberleri ve ibretler Kur'ân'da sıkça yer bulmaktadır. Bunlar kişinin üzüntülü bir hâle bürünmesini mecburi kılmaktadır. Şayet Kur'ân okurken bu atmosfere girilemiyorsa hadiste teşvik edildiği üzere hüznünlü bir vaziyet alınmalıdır. Bu sayede mezkûr emir tatbik ve tasdik edilmiş olacaktır. Zira okuyucunun dikkati ancak bu şekilde tilâvet ettiği âyetler üzerinde toplanabilir. Böylece ilâhî kelâmın manasını daha iyi kavrayıp üzerine düşünen okuyucunun kalbi başka bir yere savrulmayıp sadece âyetin manasıyla meşgul olabilir. Ayrıca ağlar bir vaziyette bulunma ve hüznün hâli, kişinin tek odaklandığı konunun tilâvet edilen âyetler olmasını ve kalbin sair işlerden uzaklaşmasını sağlayacaktır. Zira üzüntülü kimse, dert ettiği meseleye kalbiyle bağlanır, kendini ona verir. Ebû Tâlib el-Mekkî, İbn Abbâs'a nispet edilen “Secde âyetini⁸² okuduğunuzda, âyetin azametini düşünüp ağlamaksızın aceleyle secdeye gitmeyiniz! Gözleriniz yaşarmıyorsa, hiç değilse kalbiniz ağlasın! Kalbin ağlaması ise hüznünlenmesi ve haşyet duymasıdır.”⁸³ şeklindeki sözü bu çerçevede değerlendirmektedir. Buna göre kişinin, kelâmullahı kavrayan bir ehl-i ilim gibi gözyaşı dökemiyorsa, kalbinin ağlayamamasına üzülməsi ve kendisinde gerçek âlimlerin vasfı bulunmadığı düşüncesiyle ürpermesi gerekir. Nitekim “Ne var ki tüm bunlara karşın Allah'ın emirlerine duyarlılık konusunda kalpleriniz katılaştı. O kadar ki adeta taş kesildi, hatta sert bir kaya gibi oldu. Hâlbuki öyle taşlar vardır ki içinden ırmaklar fışkırır. Öyle taşlar vardır ki yarılır da içinden pınarlar çıkar. Yine öyle taşlar vardır ki Allah korkusuyla yerinden kopup yuvarlanırlar. Bilin ki Allah yaptıklarınızdan habersiz değildir.”⁸⁴ meâlindeki âyette “İçinden ırmaklar fışkırır.” ifadesinden *çok ağlayan göz*; “Yarılır da içinden pınarlar çıkar.” ifadesinden ise *az ağlayan göz*

⁸¹ İbn Mâce, “İkâme”, 176.

⁸² Ebû Tâlib el-Mekkî, secde âyeti söz konusu olduğunda şunları tavsiye etmektedir: “Kul tilâvet secdesi yaptığında; âyetlerde geçtiği gibi dua etmeli ve yine âyetlerde öğretildiği şekilde şerhlerden Allah'a sığınmalıdır. Bu durum Allah'ın hoşuna gider. Tam da bu sebeple kullarının kendisine secde etmelerini emretmiştir. Mesela kul: “Onlar kendilerine âyetlerimizle öğüt verildiğinde büyüklük taslamadan secdeye kapanırlar ve rablerini hamd ile tesbih ederler.” (es-Secde 32/15) âyetini okuduğunda şöyle dua etmelidir: “Allah'ım! Beni sana secde edenlerden kıl! Sana hamd ederek seni tesbih edenlerden kıl! Kibirli olmaktan sana sığınırım. Senin emrine karşı gelmekten, sevdiğilerine karşı büyüklenmekten sana sığınırım.” Aynı şekilde “Ağlayarak yüz üstü yere kapanırlar. Bu da onların Allah'a saygısını artırır.” (el-İsrâ 17/109) âyetini okuduğunda ise şöyle dua etmelidir: “Allah'ım! Beni ağlayanlardan ve senin için huşû sahibi olanlardan eyle!” Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kütü'l-kulûb*, 1/153-154.

⁸³ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kütü'l-kulûb*, 1/144.

⁸⁴ el-Bakara 2/74.

kastedilmiştir. Âyetin devamındaki “... Öyle taşlar da vardır ki Allah korkusuyla yerinden kopup yuvarlanırlar.” ifadesiyle de gözyaşı dökmeksizin ağlayan kalplerden bahsedilmiştir. Bu bağlamda Ebû Tâlib el-Mekkî, Basralı sûfilardan Sâbit el-Bünânî'nin (ö. 127/744) Kur'ân tilâveti sırasında gözyaşı dökmenin gerekliliğine dair bir rüyasını nakletmektedir. Buna göre el-Bünânî bir gece rüyasında Allah Rasûlü'ne Kur'ân okuduğunu görmüştür. Tilâvetini tamamladığında Hz. Peygamber kendisine “Tamam, bu bir okuyuş! Lâkin hani gözyaşı?” buyurmuştur. Kanaatimizce bu sitemkâr ifade “...kendilerine Rahmân'ın âyetleri okunduğunda ağlayarak ve secde ederek yere kapanırlar.”⁸⁵ meâlindeki âyetten mülhemdir. Yine Hasan el-Basrî'nin (ö. 110/728) “Allah'a yemin olsun ki, Kur'ân'ı inanarak kırâat eden kimsenin üzüntüsü çoğalır, rahatı kaçar, gözyaşı artar; gülmesi azalır, ibadetlerle geçirdiği vakit uzar, rahat ve boş işlerle meşguliyeti azalır.” sözünü de bu çerçevede değerlendirmek gerekir.⁸⁶

Ebû Tâlib el-Mekkî, hissî okuma bağlamındaki sözlerine şu öğütlerle son vermektedir: “Allah'tan haşyet duyan, iyi niyetli ve insanlara karşı samimâne davranan, temiz bir kalbe sahip bulunan kimse Kur'ân'ı tilâvet sırasında ilâhî müjde, övgü, güzel sıfat ve Allah dostlarına ait makamları kendi nefesine layık görmemeli, kendisinin o hâllerden oldukça uzakta bulunduğunu, bu zikredilenlerin diğer müminlere ve salihlere layık görüldüğünü düşünmelidir. Bunu, onları selamet içinde gördüğü ve samimiyetlerine inandığı için yapmalıdır. Arasında kendilerine gazap edilenler, azap ile korkutulanlar, menfi sıfatlarıyla gâfiller ve günahkârların yer aldığı âyetler okuduğunda ise kendisini onlardan biri gibi görüp bu âyetlerdeki muhatabın bizzat şahsı olduğunu düşünmelidir. Bu anlayışla hareket ederse insanlar için ümit, kendi adına da korku hisseder.”⁸⁷

Ebû Tâlib el-Mekkî, Kur'ân'ı hissederek okumanın bir farkındalık hâlini iktiza ettirdiğini düşünmekte, âyetlerin muhtevasına muvafık bir duygu durumu eşliğinde Kur'ân'ın okunması bağlamında bâtinî hazırlığın yapılması gerektiğinin altını çizmektedir. Onun vurguladığı husus etrafında bazı kurallar ve çıkarımlar yapılabilir. Buna göre rabbinin sıfatlarını müşahede eden bir okuyucu, telaffuz ettiği âyetlerde kendisine hitap eden Allah'ın kelâmındaki manayı anlayabilir.⁸⁸

⁸⁵ Meryem 19/58.

⁸⁶ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-kulûb*, 1/143-144.

⁸⁷ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-kulûb*, 1/151-152.

⁸⁸ Ebû Tâlib el-Mekkî, kendisinde bazı özellikler bulunan kimsenin Kur'ân'ın müşahedeyle anlaşılabilir ve melekût âleminde zuhur eden ince manalarını anlama imkânı bulamayacağından bahsetmektedir. Buna göre gerçek hâliyle Kur'ân'ı anlamaktan mahrum bulunan kimselerin sahip oldukları hasletler şunlardır: “Az bile olsa bid'at işlemek. Günahlarda ısrar etmek. Kalbinde kibir bulunması. Kalbi çirkin ve haram ile neticelenen duyguların sarması. Dünyaya aşırı muhabbet. İmanın hakikatine ermeyip taklitte kalmak. Yakîninin zayıf olması.

Kulun, Kur'ân okurken rabbinin kendisine ilâhî kelâmı aracılığıyla hitap ettiğine şahit olması gerekir. Zira her türlü eksiklikten münezze olan Allah bizzat konuşmaktadır, kulun söylediği hiçbir kelime söz konusu değildir. Okuyucunun, seslendirdiği hiçbir harf ya da kelimenin insan kelâmı olmadığını bilincine varması iktiza eder. Allah, kendi kelâmını ifade etmesi ve kendisini zikretmesi için kuluna fırsat vererek Kur'ân'ı konuşma mahalli yapmıştır. Nitekim Cenâb-ı Hakk'ın emrini duyuran vesile, Hz. Musa için bir yön olmuş ve rabbi, ağaç cihetinden ona seslenmiştir.⁸⁹ Allah'ın kelâmını asfî hâliyle, kemâliyle ve sıfatlarıyla kavramaktan aciz olan insanlar tabiatıyla ilâhî kelâmı da alışageldikleri dil ve sesleri kullanarak dile getirmektedirler. Bu durum, Kur'ân'daki -ilk bakışta fark edilemeyen- derin manaları ve hikmetleri ortadan kaldırmaz. Zira sözün değeri taşıdığı mana ile doğru orantılı olduğundan kelâmulahtaki mana onun azametiyle ilgilidir. İnsanların cesetleri, taşıdıkları ruhla kıymetli ve aziz kabul edildiği gibi kelâm ifade eden sesler de muhtevi oldukları hikmetle kıymetli ve şerefli addedilirler. Ebû Tâlib el-Mekkî'ye göre konu bu çerçevede değerlendirilmelidir.⁹⁰

4. Gafletten Uzak Bir Hâl ile Tilâvet

Kur'ân okumanın genel olarak dışa ve içe bakan yönleri söz konusudur. Kur'ân'ın yalnızca zâhirî ve derinliksiz bir metin zannedilmemesi gerektiğini ifade eden Ebû Tâlib el-Mekkî, lafzî açıdan tilâvetiyle manevî boyutu sıkı ilişki içinde olan Kur'ân'ı bu yönüyle değerlendirmektedir. İbn Mes'ûd'a nispet edilen bir sözü aktararak Kur'ân'ın zâhirî ve bâtinî olmak üzere iki manasının bulunduğunu söyleyen Ebû Tâlib el-Mekkî, zâhirî manasını Arap dilini iyi bilenlerin anlayabileceğini, yalnızca kalp gözüyle görülebilecek gizli sırları içeren bâtinî manasını ise ehl-i yakîn âriflerin kavrayabileceğini dile getirmektedir. Gafletten uzak bir şekilde Kur'ân okumayı da bu hususlar etrafında ele almaktadır. Bu bağlamda bazı âlimlerin, tilâvet sırasında haz alabilmek için Kur'ân'ı sahâbenin Rasûlullah'tan dinliyormuşçasına tilâvet ettiklerini; bir üst aşamaya geçtiklerinde Cebrâil'in âyetleri Allah Rasûlü'ne ilkâ sırasında dinliyormuşçasına okuduklarını; nihayetinde Allah'tan dinliyormuşçasına Kur'ân'ı okuduklarını ve nail oldukları nimet ile lezzetin coşkunluğuna dayanamadıklarını dile getirmektedir.⁹¹ Görüldüğü üzere burada Kur'ân tilâveti hususunda bir metoda şahit olmaktayız.

Okuduğunun manasını anla(ya)mamak. Âyetlerin yalnızca harfleriyle ve tilâvetiyle (zâhiren) yetinmek. Sırf zâhirî bakışa sahip olan bir müfessirin sözüne itibar edip inceliklerinden habersiz kalmak. Kalbini dikkate almaksızın sadece aklıyla yetinmek. Arap dilinin söz sanatlarının inceliklerine ve hitabın gizli manalarına bakan vechelerine vâkıf olmamak." Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-kulûb*, 1/139-140.

⁸⁹ el-Kasas 28/30.

⁹⁰ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-kulûb*, 1/145.

⁹¹ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-kulûb*, 1/152.

Ebû Tâlib el-Mekkî'ye göre Allah, istikamet üzere olup Kur'ân okuyan kimseye rahmetiyle nazar kılacaktır. Gaflet hâliyle diğer işlerini okuyuşuna karıştırırsa Allah kendisine “Kelâmımla senin alakan nedir? Sen zaten benden yüz çevirmişsin. Şayet tevbe etmezsen kelâmımı okumayı da terk et!” şeklinde nida edecektir.⁹² Ebû Tâlib el-Mekkî, Allah Rasûlü'nün, “Kur'ân'ı, gafletten uzak bir şekilde (bilinç/şuur hâliyle), kalpleriniz onun üzerinde birleştiği, ondan etkilendiğiniz sürece okuyun! Aksi hâlde okumayın!”⁹³ buyurmasını da bu çerçevede ele almaktadır. Yine ashâb-ı kirâmın ekserisinin hâfiz olmadığından, hattâ ya bir ya da iki cüz veyahut birkaç sûre ezberlediğinden söz etmekte, Kur'ân'dan bu kadar az ezberleri olmasına rağmen her birinin Kur'ân'ın emir ve yasaklarına harfiyyen ittiba ettiklerinin altını çizmektedir.⁹⁴

Ebû Tâlib el-Mekkî'ye göre A'râf sûresinin 169;⁹⁵ Bakara sûresinin 93⁹⁶ ve 101;⁹⁷ Âl-i İmrân sûresinin 187.⁹⁸ âyetleri gafletten uzak bir hâl üzere Kur'ân tilâveti etrafında değerlendirilmelidir. Mezkûr âyetin bir yorumu “Kitabı, kendisiyle amel etmeyerek ve onu anlamamak suretiyle mahvettiler.” şeklinde düşünülmelidir. Buradaki ifadelerden anlaşıldığı üzere âyetler doğrultusunda amel edilmemesi; onların görmezden gelinmesi, ortadan kaldırılması ve dünya menfaati karşılığında satılması bir gaflet tezahürü olarak ortaya çıkmaktadır. Anlaşıldığı kadarıyla gaflet hâli kişiyi öyle zor ve içinden çıkılmaz bir duruma sokar ki okuduğu Kur'ân sebebiyle kişi kendine lanet ve beddua dahi ede(bili)r. Bu nahoş neticeye atıfta bulunan Ebû Tâlib el-Mekkî, bazı sûfillerden naklettiği sözlerle konuya açıklık getirmektedir. Buna göre Kur'ân okuyan kimse farkına varmaksızın kendisini lanetlemiş olabilir. Çünkü o “Allah'ın laneti zalimler üzerine olsun!”⁹⁹ âyetini tilâvet etmesine rağmen kendisi de zalimdir. Yine “Allah'ın laneti yalancılar üzerine olsun!”¹⁰⁰ âyetini

⁹² Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-kulûb*, 1/177.

⁹³ Buhârî, “Fezâilü'l-Kur'ân”, 37; “İ'tisâm”, 26; Müslim, “İlim”, 3, 4.

⁹⁴ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-kulûb*, 1/179.

⁹⁵ “... Üstelik onlar, kitaptakini de okuyup öğrenmişlerdi...” el-A'râf 7/169.

⁹⁶ “Mademki müminsiniz; o hâlde sahip olduğunuz iman nasıl bunca kötü işi size yaptırıyor?” el-Bakara 2/93.

⁹⁷ “Allah tarafından gönderilen ve hâlen ellerinin altında bulunan Tevrat'ı tasdik eden bir peygamber gelince, işte o Yahudilerin -âlim zümresi- bazıları hak ve hakikati sanki hiç bilmiyorlarmış gibi Allah'ın kelâmını büsbütün kulak ardı ederler.” el-Bakara 2/101.

⁹⁸ “Vaktiyle Allah, peygamberleri vasıtasıyla kendilerine vahiyler gönderdiği Yahudi din âlimlerine, ‘Tevrat'ı insanlara mutlaka açıklayacak ve onu asla gizlemeyeceksiniz.’ demek suretiyle emredip kendilerinden bu konuda kesin söz almıştı. Ne var ki onlar Allah'a verdikleri sözü hiçe saydılar ve bu söze sadakat yerine basit dünya menfaatlerini tercih ettiler, ama böylelikle çok kötü bir tercih yapmış oldular.” Âl-i İmrân 3/187.

⁹⁹ el-A'râf 7/44.

¹⁰⁰ Âl-i İmrân 3/61.

okur, oysa kendisi de yalan söyler. Ebû Tâlib el-Mekkî, “Yeryüzünde haksız yere böbürleneni âyetlerimden uzaklaştıracağım...”¹⁰¹ âyetinden hareketle de kibir sahibi gâfillere, Allah'ın, kelâmını anlayıp kavrama imkânı vermeyeceğini dile getirmektedir.¹⁰²

Tasavvuf kaynaklarının bir kısmında Kur'ân'ı gaflet üzere okuyan kimseyi kınayan pek çok rivâyet ve haberden bahsedilmektedir. Özellikle çeşitli bakış açılarıyla yorumlanan ve kurrâya yöneltilen eleştiriler¹⁰³ arasında merkeze alınan “Ümmetimin münafıklarının çoğu Kur'ân okuyucularından çıkar.”¹⁰⁴ rivâyeti bu bağlamda zikredilmektedir. Ebû Tâlib el-Mekkî, farklı anlaşılımlara oldukça elverişli görünen bu rivâyeti, Kur'ân'ı gaflet hâliyle okuma etrafında değerlendirmekte, amel etmek yerine yalnızca Kur'ân'ın okunması hususunda uzmanlaşılmasından yakının tâbiîn ulemâdan Hasan el-Basrî'nin izahıyla konuyu beyan etmektedir. Buna göre Hasan el-Basrî'nin eleştirisi şu şekildedir: “Siz, Kur'ân'ı belli bölümlere taksim ettiniz. Bu kısımları okumayı asıl gaye edindiniz. Onları ulaşılması gereken merhaleler yaptınız. Geceyi ise o amaca ulaşabilmek üzere bir vasıta hâline getirdiniz. Siz, bu vasıtayı kullanıp mezkûr aşamaları kat etmeye çabalyorsunuz. Hâlbuki sizden öncekiler, Kur'ân'a rablerinden kendilerine gönderilen mesajlar olarak bakıyorlardı. Onlar, gece olduğunda Kur'ân'ı okuyup tefekkür ediyor, gündüzleri ise ahkâmını harfi harfine ifa ediyorlardı.” Ebû Tâlib el-Mekkî, Abdullah b. Ömer'in (ö. 73/693) de benzer tenkitlerine şu cümlelerle dikkat çekmektedir: “Biz öyle bir dönemde yaşadık ki içimizden biri evvela iman ederdi. Rasûlullah'a indirilen sûredeki helal-haram ve emir-yasak gibi bilmemiz gereken hususları sizin Kur'ân'ı öğrendiğiniz gibi derhal bellerdik. O günden beri hayli zaman geçti. Bazı insanların imanlarını sağlamlaştırmaksızın Kur'ân'la meşgul olduklarını gördüm. Onlar, Fatihâ'dan başlayıp Kur'ân'ı sonuna kadar okuyorlar, ancak onun emir ve yasak gibi bilinmesi gereken konularından uzaklar. Yalnızca âyetleri telaffuz ediyorlar. Hâlbuki Kur'ân'ın gönderilmesinden amaç, emirlerine uymak; yasaklarından sakınmaktır. Kişiye vecibe olan, Kur'ân'ın çizdiği hudutlarda kalmasıdır. Kul, bu sınırlar içinde bulunmaktan sorumludur. İşte bu yüzden Kur'ân'a muhalif tavır sergileyenlere azap edilecektir. Bilinmelidir ki Kur'ân'ın harflerinin sayılması farz olmayıp Müslüman da bu sebeple cezalandırılmayacaktır.”¹⁰⁵ Tüm

¹⁰¹ el-A'râf 7/146.

¹⁰² Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kütü'l-kulûb*, 1/178.

¹⁰³ Gazzâlî öncesi dönem esas alınmak suretiyle sûfilerin kurrâya yönelttiği eleştiriler için bk. Hacı Bayram Başer, “Sûfiler ve Kur'ân Okuyucuları: Sünnî Tasavvuf Geleneğinde Kurrâ Eleştirileri”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30/1 (2021), 27-55.

¹⁰⁴ Buhârî, “Halku Ef'âli'l-İbâd”, 118; Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî, *el-Müsned*, nşr. Ahmed Muhammed Şâkir vd. (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1995), 6/194 (No. 6634); Abdullah b. Mübârek, *Kitâbü'z-Zühd*, nşr. Habîburrahman el-A'zamî (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2004), 157.

¹⁰⁵ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kütü'l-kulûb*, 1/179.

bunlardan Kur'ân'ın sadece tilâvetiyle ibadet edilen bir metin değil, aynı zamanda bir hayat kitabı olduğu sonucunu çıkarmak mümkündür. Şu hâlde kişi Kur'ân ile öyle diyalog kurmalıdır ki Kur'ân onunun hem ilmi, hem ameli, hem zikri, hem duası, hem meşguliyeti olsun.¹⁰⁶

Sahip olunan ilmin zâhiriyle yetinmenin kifayet etmeyeceği, müminden sadece ilim ve ihlas üzere amel etmesinin beklendiğini belirten Ebû Tâlib el-Mekkî, gaflet hâminden uzak bir şekilde Kur'ân okurken gayb âleminden gelecek tecellilerin müşahede edilebilmesi için bazı nasihatlerde bulunmaktadır. Buna göre kul, rabbinin huzurunda bulunduğu şuuruyla kalbini toplayıp kelâmullahı can kulağıyla dinlemeli, Kur'ân'ın sırlarını anlamaya yönelmelidir. Kendisine nazar kılan Cenâb-ı Hakk'ın sıfatlarının tecellilerini kalbiyle müşahede etmeye çalışmalıdır. Kendisiyle konuştuğu Allah'ın huzurunda boynu bükük ve mütevâzî bir tavırla bulunmalıdır. Durumunu ıslah etmek, ahlakını düzeltmek, kalbini selim hâle getirmek, hakiki imanı elde etmek, sağlam bir ilme ve istikamete yapışmak üzere bir yol izlemelidir. Kur'ân'ın hakikatinin ancak böyle yapıldığı takdirde anlaşılabilceği hatırdan çıkarılmamalıdır.¹⁰⁷

5. Tertîl Üzere Okuma

Kaynaklarda yer aldığına göre Kur'ân'ın sürat bakımından *hadır*, *tedvîr* ve *tahkîk* olmak üzere üç okuma tarzı söz konusudur. Furkân sûresinin 32. ve Müzzemmil sûresinin 4. âyetleri etrafında genel olarak "Kur'ân'ı yavaş yavaş, düşünerek okumak"¹⁰⁸ manasında tanımlanan "tertîl"¹⁰⁹ kavramı ise farklı bakış açılarıyla ele alınmakta ve mezkûr yöntemler anlatılırken izah edilmektedir. Kirâat literatürüne baktığımızda kavram, Kur'ân'ı usûl ve kaidelerine göre okumak şeklinde özetlenmektedir.¹¹⁰

¹⁰⁶ Gördük, "Ebû Tâlib el-Mekkî'nin Kur'ân Tasavvuru", 64.

¹⁰⁷ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-kulûb*, 1/140.

¹⁰⁸ Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Abdillâh ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrahim (Kahire: Mektebetü Dâru't-Türâs, 1983), 1/449. Tertîl, "Kur'ân'ı acele etmeksizin ve manası üzerinde düşünerek okumak" şeklinde de tanımlanmaktadır. Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, (Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Mısıriyye, 1964), 19/37.

¹⁰⁹ Sözlükte "bir şeyi düzenlemek, sıralamak, bir şeyi itinalı yapmak, bir sözü güzel, açık ve düzgün söylemek" şeklinde yer almaktadır. Kavrama dair bk. el-Cevherî, *es-Sihâh*, "rtl", 4/1704; Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, thk. Abdullâh Ali el-Kebîr vd., (Kahire: Dâru'l-Me'ârif, ts.), "rtl", 3/1574. Tertîl kavramının yorumlanmasına ilişkin olarak bk. Ali Öge, "Rivâyet ve Dirâyet Tefsirlerinde Tertîl Âyetlerinin Yorumlanma Biçimi" *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25 (2015), 27-61.

¹¹⁰ Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd fî 'ilmi't-tecvîd*, thk. Ali Hüseyin el-Bevvâb (Riyâd: Mektebetü'l-Me'ârif, 1985), 49.

Kur'ân'ı tecvidsiz ve nağmeler de dâhil olmak üzere usûlüne uygun olmayan bir şekilde okumanın yanlışlığını vurgulayan Ebû Tâlib el-Mekkî, kasırla okunması gereken yerlerin medle, medle okunması gereken yerlerin kasırla; izharla telaffuz edilmesi gereken yerlerin idğâmla; idğâmla okunacak lafızların ise izharla seslendirilmesinin mekruh olduğundan bahsetmektedir.¹¹¹ En faziletli okuyuş tarzının ise Kur'ân harflerinin tane tane ve ağır ağır okunması suretiyle gerçekleştirilen ve âyetlerin manasını da daha fazla düşünmeye imkân sağlayan "tertil" üzere tilâvet olduğunu söylemektedir. Bu okuyuş biçimini tercih etmesinin sebebinin de Kur'ân ile diyalogu sıkı tutmak olarak göstermektedir. Müslümana emredilen ya da öğütlenen okuma şekli vurgusuyla tertîlin, kişinin okuduğu âyetleri tefekkür etmeye ve kavramaya fırsat sunduğu gerekçeleriyle konuyu açıklamaktadır. Bu bağlamda sahâbe sözlerinden aktardığı delillerle düşüncesini tahkim etmeye çalışmaktadır.¹¹² Özellikle ashâb-ı kirâmın önemli kurrâsından ve Kur'ân'a vukûfiyeti konusunda Rasûl-i Ekrem'in iltifatına mazhar olan İbn Mes'ûd'un, öğrencisi Alkame b. Kays'a (ö. 62/682) nasihatine dikkat çekmektedir. Buna göre İbn Mes'ûd'un, kırâati düzgün ve sesi çok güzel olan Alkame'den Kur'ân tilâvet etmesini istediğinde, "Ey Alkame! Anam babam sana feda olsun, lütfen tertîl üzere ağır ağır oku!" dediği nakledilmiştir.¹¹³

Yine Hz. Ali'ye nispet edilen "İçinde ilim olmayan ibadette ve anlama çabası bulunmayan ilimde hayır yoktur. Tefekkür edilmeksizin okunan Kur'ân'dan da hayır gelmez."¹¹⁴ ve İbn Abbâs'tan rivâyet edilen "Bakara ve Âl-i İmrân sûrelerini düşünüp anlamak suretiyle aheste aheste okumak, bana Kur'ân'ın tamamını alalacele okumaktan daha hoş gelmektedir."¹¹⁵ ifadeleri meselenin bahsedilen yönünü vurgulamaktadır. Ebû Tâlib el-Mekkî, mezkûr rivâyetlere ilaveten tâbiîn ulemânın önde gelen isimlerinden olan Mücahid'in (ö. 103/721) mevzuyla dair değerlendirmesini aktararak konunun önemine dikkat çekmektedir. Buna göre Mücâhid'e, namaz kılan iki kimse hakkında şu soru yöneltilmiştir: "Namazda aynı süre kıyamda kalan iki kişiden biri ağır ağır ve düşünerek Bakara sûresini okumaktadır. Diğeri ise hızlı bir tempoda Kur'ân'ın tamamını tilâvet etmektedir. Bunların alacağı ecir konusunda ne dersiniz?" Mücâhid'in "Onların alacakları sevap eşittir. Zira kıyımları birdir." şeklindeki cevabında az olmasına rağmen tertîl üzere okuyuşun önemi dikkatlere sunulmaktadır.¹¹⁶

Ebû Tâlib el-Mekkî, Kur'ân ile daha fazla vakit geçirmenin kıymetinin, onun tertîl üzere okunmasıyla anlaşılabilceğine dair birtakım tecrübeler yer

¹¹¹ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-kulûb*, 1/233.

¹¹² Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-kulûb*, 1/141-142.

¹¹³ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-kulûb*, 1/185.

¹¹⁴ ed-Dârimî, *Sünen*, 1/86.

¹¹⁵ Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2003), 2/79.

¹¹⁶ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-kulûb*, 1/141.

vermektedir. Bu bağlamda bir sûreyi tilâvet etmek üzere Kur'ân'ı açıp okumaya başlayan, ancak okuduğu âyetlerde müşahede ettikleri kendisini tilâvetten alıkoyan, hâl böyle olunca başladığı sûreyi bitiremeden sabahlayan, bir türlü okumayı tamamlayıp hevesini alamayan kimseden bahsetmektedir. Tilâvet esnasında da başka bir iş ya da düşünce ile meşgul olunmaması gerektiğini "Kur'ân'dan daha sevimli ne olabilir ki onu tilâvet ederken başka bir düşünceyle iştigal edilebilsin!" sözleriyle dile getirmektedir.¹¹⁷

6. Kur'ân'ı Tekrar Tekrar Okuma

Gerek âyetlerde gerekse hadislerde işaret edildiği üzere Kur'ân, tekrar tekrar okunup üzerinde düşünme eylemi gerçekleştirilen bir kitaptır. Nitekim Allah katında hangi amelin daha sevimli olduğunu soran bir kimseye Hz. Peygamber, "Yolculuğu bitirince tekrar yola başlamak" şeklinde cevap vermiş, yolculuğu bitirip tekrar başlamanın mahiyetini de "Kur'ân'ı başından sonuna okumak, bitirdikçe yeniden başlamaktır."¹¹⁸ ifadesiyle açıklamıştır.

Mutasavvıflara göre Kur'ân'ın farklı ve sonsuz anlamları, tam bir inanç ve edep hâliyle onun sürekli okunmasıyla açılmaktadır. Bu nedenle sûfler, Kur'ân tilâvetini ibadetin bir çeşidi kabul etmişler, gerek âyet gerekse sûreleri tekrar tekrar okumak suretiyle Kur'ân'dan mana istinbatı yoluna gitmişlerdir.¹¹⁹ Öyle ki sadece bir âyet dört beş gece sürekli tilâvet edilebilmektedir.¹²⁰ Hâl böyle olunca Kur'ân'ın tamamını otuz senede hatmeden sûflerden söz edilmektedir.¹²¹

Her tilâvet edildiğinde ilgili âyetin okuyucuyu farklı bir anlam boyutuna sevk eden Kur'ân'ın, bu yönüyle insanların tekâmülünde önemli bir terbiye edici fonksiyonu olduğu göz ardı edilmemelidir. Tekrarlayan âyetlerin her defasında farklı bir gözle kırâat edilmesi ya da aynı âyetin defalarca okunmasıyla Kur'ân, kuvvetle ve sınıksız tutularak¹²² kendisiyle amel edilmek üzere indirilmiştir. Bu bağlamda Kur'ân, Mücâdile sûresinin 22. âyeti etrafında "imanın ruhu" olarak gösterilmektedir. Ebû Tâlib el-Mekkî de mevzuyu böyle anlamakta, Kur'ân'ın her defasında zinde ve dinamik bir şekilde ve farklı zaviyeleriyle okunmasını öğütlemektedir. Aynı zamanda Hz. Peygamber'in besmele âyetini yirmi kez tekrar ettiğinin¹²³ altını çizerek benzeri tekerrürün

¹¹⁷ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-kulûb*, 1/142.

¹¹⁸ ed-Dârimî, *Sünen*, 1/2181; Tirmizî, "Kırâat", 13.

¹¹⁹ Çakmaklıoğlu, "Sûflerin Kur'ân'la ilişkisi", 73.

¹²⁰ Ebû Nasr Abdullah b. Ali b. Muhammed es-Serrâc, *el-Lüma' fi't-tasavvuf*, nşr. Reynold Alleyne Nicholson (Leiden: E. J. Brill, 1914), 89.

¹²¹ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-kulûb*, 1/153.

¹²² el-A'râf 7/171; Meryem 19/12.

¹²³ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-kulûb*, 1/142.

Allah Rasûlü için bambaşka anlamlara kapı araladığını dile getirmektedir. Ebû Zerr el-Gıfârî'nin (ö. 32/653) namaz esnasında Allah Rasûlü'nün "Eğer onlara azap edersen, hiç kuşku yok ki onlar senin kullarıdır. Şayet onları affedersen, şüphesiz sen izzet ve hikmet sahibisin."¹²⁴ meâlindeki âyeti güneş doğana dek tekrar tekrar okuduğunu haber vermesi de bu kapsamda zikredilmelidir.¹²⁵ Böylece Rasûl-i Ekrem her okuyuşta farklı bakış açıları geliştirerek her kelimeden muhtelif bir ilme ve manaya ulaşmıştır. Bu itibarla Kur'ân okuyan kimsenin, seslendirdiği her kelimenin kalbe açılan manasını da müşahede etmesi gerekmektedir. Allah'ın, kendisine mana bakımından daha çok kapılar açmasını dilemesi, okuduğu âyetin başka âyetlerle olan mana ilişkisini tefekkür ederek yeni anlam boyutlarını görmeye çabalaması, böylece âyetleri daha geniş bir perspektifle anlamaya ve kavramaya gayret göstermesi lazımdır. Ulemâ arasında yer bulmuş "Her âyetin altmış bin manası vardır. Ve daha da fazlası..." şeklindeki ifadeyi de bu çerçevede düşünmek gerekir. Zira muhtemel manalar da âyetin tekrar tekrar okunup tefekkür edilmesiyle açığa çıkacaktır. Süleyman ed-Dârânî'den (ö. 215/830) nakledilen "Ben okuduğum bir âyet üzerinde dört ya da beş gece duruyorum. Onunla ilgili kesin fikre varmadıkça diğer âyete geçmiyorum." ifadesi ve seleften birinin üzerinde altı ay durduğu Hûd sûresini tekrar tekrar okuyup anlamaya çalıştığı ancak tamamlayamadığı konusundaki rivâyet, âyetlerin defalarca okunması gerektiği hususu etrafında düşünülmelidir.¹²⁶ Nitekim manasını anlamaksızın ve kalbi ikna olmaksızın okunan hiçbir âyet için kişiye sevap düşünülemez olduğundan söz eden Ebû Tâlib el-Mekkî'ye göre "Bu kitap, insanların aklını aydınlatan ışık, inananlar için bir kılavuz, bir rahmettir."¹²⁷ ve "Bu Kur'ân, insanlara bir açıklama, takvâ sahipleri için de bir hidayet ve öğüttür."¹²⁸ âyetleri çerçevesinde Kur'ân'ı okumakla birlikte onu anlamak istemeyi de emreden Kur'ân'ın bizzat kendisidir.¹²⁹ Meseleye örnek olarak bir sûreyi tilâvet ederken kalbi hazır olup ne okuduğunu anlamayan bir âlimin onu tekrar okuduğundan söz edilmektedir.¹³⁰ Anlaşıldığına göre sûfiler, Kur'ân okumaya telaffuz ve zihni olmaktan ziyade amelî ve tahkikî açıdan bakmaktadırlar.

Ebû Tâlib el-Mekkî, Allah dostlarının âyetleri tekrar tekrar okuduklarını Cafer es-Sâdık'ın (ö. 148/765) örneğinde zikretmektedir. Buna göre Cafer es-Sâdık, bir gün namaz esnasında bayılmış, kendine geldiğinde bayılma

---

¹²⁴ el-Mâide 5/118.

¹²⁵ İbn Mâce, "İkâme", 179.

¹²⁶ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kütü'l-kulûb*, 1/152-153.

¹²⁷ el-Câsiye 45/20.

¹²⁸ Âl-i İmrân 3/138.

¹²⁹ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kütü'l-kulûb*, 1/148-149.

¹³⁰ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kütü'l-kulûb*, 1/143.

nedenini soranlara “Okuduğum âyeti tekrarlayarak kalbimde düşünüyordum. Bir süre sonra, asıl sahibinden duymaya başladım. Nihayet bedenim, rabbimin kudretini müşahede etmeye tâkât getiremedi.” şeklinde cevap vermiştir. Ebû Tâlib el-Mekkî, bu durumu Allah’ın seçkin kullarının bir âyeti tekrar tekrar okumak suretiyle kalplerinde tefekkür ettikleri, böylece rablerinin yardımıyla âyetin hakikatine erdikleri, anladıkları manaların kendilerini kuşattığı ve ilâhî ilim denizine dalıp kayboldukları şeklinde açıklamaktadır.¹³¹

7. Muhabbet Duygusu Eşliğinde Kur’ân Okuma

Kur’ân’ı tilâvet eden kimse için Kur’ân sevgisinin kaçınılmaz olduğunu belirten Ebû Tâlib el-Mekkî, Hz. Peygamber’in; “Ehl-i Kur’ân, Allah’ın dostlarıdır. Onlar insanlar arasında Allah’ın seçkin kullarıdır.”¹³² ifadesini kullanarak mevzuyu izah etmektedir. Söz konusu dostluk bağlamında İbn Mes’ûd’un şu sözünü aktarması kayda değerdir: “Herhangi biriniz Allah katındaki durumunu öğrenmek istiyorsa Kur’ân ile ilişkisine bakmalıdır. Eğer kişi Kur’ân’a muhabbet beslerse Allah da o kimseye muhabbet besler; Kur’ân’ı sevmezse Allah da onu sevmez.” Ebû Tâlib el-Mekkî, muhabbet duyulan kimseden sadır olan sözün sevilmesi, hoşlanılmayan kimsenin sözünün ise sevilmemesinin tam da böyle bir durum olduğunu belirterek Ebû Muhammed Sehl’in (ö. 283/896) şu cümlesini nakletmektedir: “İmanın alameti Allah sevgisi, Allah sevgisinin alameti ise Kur’ân sevgisidir. Kur’ân’a duyulan muhabbetin alameti peygamber sevgisi, peygambere duyulan muhabbetin alameti ise ona tabi olmaktır. Ona uymanın alameti de dünya malına gönül vermeksizin hayat sürmektir.” Ebû Tâlib el-Mekkî, meselenin seyr-u sülûk süreçlerine ilişkin olarak bir müridin Kur’ân ile irtibatını örneklendirerek sağlamasını yapmaktadır. Buna göre söz konusu mürid gönülden Kur’ân okumak istemiş, aradan günler geçmesine rağmen heveslendiği gibi Kur’ân’ı okuyamamıştı. Bunun üzerine Allah tarafından geldiğini düşündüğü “Şayet bana muhabbetin varsa kelâmımı neden terk ederek mahzun bıraktın? Onda ki ince ikazımı görmez misin?” şeklindeki nidayı işitmiştir. Ebû Tâlib el-Mekkî, bu durumu Allah sevgisinin bir tezahürü olarak açıklamaktadır. Bazı âriflerin “Kişi, ihtiyaç duyduğu her şeyi Kur’ân’da buluncaya; onunla (Kur’ân ölçüleriyle) eksiklik ve fazlalığını bilinceye; Allah’tan isteyip kullardan müstağni duruncaya kadar mürid olamaz.” şeklinde dile getirdikleri sözlerden, gerek Allah’a duyulan muhabbetin gerekse tasavvufî derinliğin mihenginin Kur’ân olduğu anlaşılmaktadır.¹³³

¹³¹ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-kulûb*, 1/145.

¹³² İbn Mâce, “Mukaddime”, 16.

¹³³ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-kulûb*, 1/174-175.

Yine Ebû Tâlib el-Mekkî, bahsedilen muhabbet bağlamında Allah'ın bir kula âyetlerini anlayacak özel bir anlayış ikram etmesini "Kime hikmet verilmişse, ona pek çok hayır verilmiştir."¹³⁴ meâlindeki âyetle delillendirmektedir. Buna göre âyetteki "çok hayır" ifadesinden maksat muhabbet duyduğu Cenâb-ı Hakk'ın kitabını güzel anlamaktır. Nitekim Enbiyâ sûresinin 79. âyetinde yer alan "Biz Süleyman'a meselinin çözümünü ortaya koyacak bir anlayış verdik. Bununla birlikte onların her birine (Davud ve Süleyman) hüküm ve ilim verdik." ifadesi, meselenin bu yönünü dile getirmektedir. Görüldüğü üzere mezkûr âyette Allah, anlayışı, hüküm vermenin ve ilmin üzerinde bir makam olarak zikretmektedir. Şu hâlde kul ilâhî kelâmı anlayıp kavradığı doğrultuda amel ederse okuduğu âyetin hakkını vermiş olur. Böylece kişi Kur'ân'ın ehli ve Allah'ın dostu olma şerefine ulaşır. Örneğin "Rabbimiz, sadece sana güvendik ve sana yöneldik!"¹³⁵ ve "Sizin bize verdiğiniz eziyetlere elbette katlanacağız."¹³⁶ meâlindeki âyetleri hakkıyla okuyan kimse kıyamet gününden korkar, sadece Allah'a tevekkül edip O'na yönelir. O'nun yolunda çekilen eziyetlere sabır gösterir. Böyle yaptığı takdirde okuduğu âyetleri sadece asıl sahibinden nakletmekle kalmayıp tilâvet ettiği âyetleri tatbik etmekten doğacak manevî hazlara ve nimetlere de erişir. Böylece Allah'ın dostluğunu kazanma konusunda adım atmış olur. el-Bünânî'nin "Yirmi yıl boyunca Kur'ân'ı okumak ve anlamak için uğraştım. Bu sayede yirmi yıl nimetler içinde yaşadım." sözü de bu çerçevede düşünülmelidir.¹³⁷ Ebû Tâlib el-Mekkî, ilâhî huzurda kabul gören kimsenin özel tecellilere tanıklık edeceği, ilâhî huzurdan uzakta kalanın ise kör olup kaybedeceği, kaybedenin unutacağı, unutanın ise unutulacağı gerçeğini "İşte böyle. Çünkü sana âyetlerimiz geldi; ama sen onları unuttun. Bugün de aynı şekilde sen unutuluyorsun!" âyetiyle¹³⁸ dile getirmiştir.¹³⁹

Anlaşıldığı üzere Ebû Tâlib el-Mekkî, marifet ehlinin Allah ile olan ilişkisini düzelttiklerini, bu sayede ilâhî yakınlığa eriştiklerini, O'nu maksud edinerek ilâhî hitâbın sırrına vasil olduklarını dile getirerek Kur'ân'ın muhabbet duygusuyla okunmasının elzemliğine dikkat çekmektedir. Müridin de talep ettiği ne varsa Kur'ân'da buluncaya, eksiklerini onunla tamamlayıncaya kadar ve rabbiyle yetinip kullardan tamamen gönlünü çekinceye dek gerçek mürid olamayacağını dillendirmesi, kelâmın sahibine olan muhabbetin vazgeçilmez bir gereklilik olduğunu göstermektedir.

¹³⁴ el-Bakara 2/269.

¹³⁵ el-Mümtehine 60/4.

¹³⁶ İbrahim 14/12.

¹³⁷ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-kulûb*, 1/151-152.

¹³⁸ Tâ-hâ 20/126.

¹³⁹ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-kulûb*, 1/156.

Sonuç

Kur'ân-ı Kerim'in okunması hususunda dikkat edilen birtakım edepler, İslâmî literatürde farklı vecheleriyle ele alınmıştır. Tasavvuf sahasında da "âdâb" başlığı altında incelenen bu hususlar çeşitli çıkarımlarla ve müridlerin seyr-u sülûk süreçlerine tesir etmesi yönüyle ele alınıp incelenmiştir. Ebû Tâlib el-Mekkî, çeşitli disiplinlerde birçok âlimi etkileyen ve tasavvuf literatürüne rengini veren sûfî ulemânın başında gelmektedir. *Kûtü'l-kulûb* isimli eserinde yer verdiği "Kur'ân Okumanın Edepleri ve Faziletleri", "Kur'ân'ın Mana ve Kırâat İncelikleri", "Gafletin Kötülenmesi ve Gâfillerin Sıfatları" ve "Kur'ân'ı Gizli-Açık Okumanın Hükmü" şeklindeki dört başlık altında Kur'ân okuma âdâbına temas etmektedir.

Mutasavvıf ulemânın Kur'ân'ın tilâvet âdâbına kırâat âlimleriyle aynı pencereden bakmadıklarını söylemeliyiz. Onlar daha ziyade zihnî ya da tedebbür yönüyle ele aldıkları tilâvet edepleri etrafında Kur'ân'ı şekli boyutuyla okuyanları tenkit etmektedirler. Öyle ki Hz. Peygamber'e nispet edilen "Ümmetimin münafıklarının çoğu Kur'ân okuyucularından çıkar." rivâyetini delil olarak sunarak yüksek perdeden eleştiride bulunmaktadır. Ebû Tâlib el-Mekkî, söz konusu rivâyeti, Kur'ân'ı gafletten uzak bir hâl üzere okuma bağlamında değerlendirerek çok da keskin olmayan bir bakış açısıyla ele almıştır.

Ebû Tâlib el-Mekkî, tilâvetin âdâbı çerçevesinde önce Kur'ân'ın ne sıklıkla hatmedileceği konusuna değinmiştir. Gerek Allah Rasûlü gerekse sahâbe uygulaması eşliğinde incelediği meseleden çıkan sonuç, Kur'ân'ın asgari yedi günde bir hatmedilmesidir. O, daha kısa bir zaman zarfında tamamlanan hatimlerin tefekkürden uzak ve alencele bir okuyuş olduğu kanaatiyle böyle bir tilâveti önermemektedir.

Kur'ân tilâvet çeşitlerinden biri sayılan ağır bir şekilde okuyuşu (tahkîk) kastettiği tertîl üzere kırâati en doğru yöntem olarak kabul etmektedir. Esasen içinde tefekkürün mündemiç olduğu tertîl üzere tilâvetin diğer okuyuş tarzlarında da bulunduğunu ifade etmeliyiz. Ancak Ebû Tâlib el-Mekkî'nin tertîl odaklı tilâvetten yavaş okuyuşu kastettiği anlaşılmaktadır. Bu da ancak sesli bir şekilde gerçekleştirilebilir. Naklettiği rivâyetler ve sesi güzelleştirerek teganni yapmak suretiyle tilâvet ancak cehrî bir okuyuşla mümkündür.

Rabbine yaklaşmayı kastedip niyetini halis kılarak rızasını kazanma konusunda kendisini muvaffak kılan Allah'a yönelme bağlamında Kur'ân okumayı ele alan Ebû Tâlib el-Mekkî, cehrî ve hafî şekilde tilâvet ile hangi okuyuşun daha faziletli olduğu hususu etrafında meseleyi değerlendirmektedir. Buna göre riyanın söz konusu olabileceği durumlarda sessiz kırâat, Kur'ân'ı okuma ve dinlemeye teşvik bağlamında da sesli kırâat tercih edilmelidir.

Ebû Tâlib el-Mekkî'ye göre Kur'ân gerek muhabbetullahın gerekse tasavvufî derinliğin ölçüsüdür. Kur'ân okuyan kimsenin okuduğu her kelimenin manasını kalbinin müşahede edebilmesi ve Cenâb-ı Hakk'ın kendisine mana bakımından farklı boyutlar açması için tilâvet ettiği âyetin başka âyetlerle olan ilişkisini düşünmesi gereklidir. Bu da doğal olarak ilgili âyetleri tekrar tekrar okumayı iktiza etmektedir. Nitekim Kur'ân, tekrar tekrar okunup üzerinde düşünmeyi gerekli kılan bir kitaptır.

Manası anlaşılmağı ve kalbin ikna olmağı okunması hâlinde Kur'ân adına bir sevap düşünülemez. Bu nedenle aklın ve kalbin Kur'ân okuma faaliyetine birlikte iştirak etmesi gerekir. Ona göre derin tefekkürün en üstünü namaz sırasındaki Kur'ân okuyuşuyla gerçekleşmektedir. Zira bu şekilde kılınan namaz, tefekkürü muhtevî bir kırâati meydana getirmektedir.

Kur'ân'ın, lafza muvafık duygu durumuyla okunması edebe uygun bir tavidir. Hissederek okuma bağlamında kişi dua ve istiğfar içerikli âyetleri tilâvet ettiğinde dua edip istiğfarda bulunma hâlini telaffuzuna yansıtmalıdır. Korku duygusunu içeren veya ümit veren âyetlerde ise azabından Allah'a sığınmalıdır. Muhtevâsında tesbih ve tekbir söz konusu olan âyetlerde de tesbih ve tekbir getirilmelidir. Ayrıca Kur'ân'ın hüzün duygusu eşliğinde ve dokunaklı şekilde okunması gereklidir. Zira Kur'ân hüzünle inmiştir ve okunduğunda kederli bir hâl alınmalı, gözyaşı eşliğinde tilâvet edilmelidir. Anlaşıldığı üzere Ebû Tâlib el-Mekkî, Kur'ân'ı fiilî okumadan ziyade zihnî okuma çerçevesinde değerlendirmektedir. Her harfin hakkını vermek ve fonetik kurallara uymak suretiyle "tecvid" denilen kaidelere riayet etmeye dair herhangi bir açıklamada bulunmamıştır. Sonuç olarak Ebû Tâlib el-Mekkî'nin zâhirî ya da şeklî kurallar etrafındaki önerileri Kur'ân ilimleri zaviyesinden oldukça zayıf kalırken, bâtinî ya da tedebbürî şekilde anlaşılabilir tavsîyelerini zengin olarak niteleyebiliriz.

Kaynakça

- Ahmed b. Hanbel, eş-Şeybânî. *el-Müsned*. Nşr. Ahmed Muhammed Şâkir vd. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1995.
- 'Askalânî, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Hacer. *Fethü'l-bârî bi şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. Riyad: Dâru's-Selâm, 2000.
- Ataman, Ahmet Muhtar. *Mûsikî Tarihi*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1928.
- 'Aynî, Ebû Muhammed (Ebû's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed. *'Umdetü'l-kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. Beyrut: Dâru İhyâ't-Türasî'l-'Arabî, ts.
- Bâharzî, Ebû'l-Mefâhir Yahya b. Ahmed b. Seyfiddîn Sa'îd. *Evrâdü'l-ahbâb ve füsûsü'l-âdâb*. Tahran: Danişgâh-ı Tahran, 1966.
- Başer, Hacı Bayram. "Sûfiler ve Kur'ân Okuyucuları: Sünnî Tasavvuf Geleneğinde Kurrâ Eleştirileri". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30/1 (2021), 27-55.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin. *es-Sünenü'l-Kübrâ*. Thk. Muhammed Abdulkâdir 'Atâ. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003.

- Burns, Gerald L. "Gazâlî'nin Tasavvufî Hermenötiği". Çev. Turan Koç. *İslâmî Araştırmalar*. 13 (2000), 420-428.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hammâd. *es-Sihâh tâcü'l-luğa ve sıhâhu'l-'Arabîyye*. Thk. Ahmed Abdulgafûr 'Attâr. Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 1990.
- Çağıl, Necdet. "Kur'ân Kırâatinde Musiki Ses Uyumu, Ezgileendirme/Teganni ve Kırâatlerde Fonoloji/Ses-Anlam İlişkisi". *Tarihten Günümüze Kırâat İlmi*. Ed. Yüksel Salman. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015. 327-361.
- Çakıcı, İrfan. "Kur'ân Tilâvetinde Nitelik Sorunu". *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi* 18/1 (2018), 147-175.
- Çakıroğlu, Selim. *Kur'ân Kıssalarının Tasavvufî Yorumu: Ülü'l-Azm Peygamberler*. Ankara: İlâhiyât Yayınları, 2021.
- Çakmaklıoğlu, Mustafa. *Tasavvuf*. "Sûfilerin Kur'ân'la İlişkisi". Ed. Kadir Özköse. Ankara: Grafiker Yayınları, 2017.
- Çetin, Abdurrahman. "Hatim İndirme Hükümleri I". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/1 (1992), 29-37.
- Dârimî, Ebû Muhammed İbn Abdirrahman b. Fazl. *Sünenü'd-Dârimî*. Thk. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî. Beyrut: Dâru'l-Muğnî li'n-Neşr ve't-Tevzî', 2000.
- Dimyâtî, Ahmed b. Muhammed el-Bennâ. *İthâfu fuzalâi'l-beşer bi'l-kırâati'l-erba'ate 'aşer*. Thk. Şa'bân Muhammed İsmail. Beyrut: 'Âlemü'l-Kütüb, 1987.
- Ebû Şâme el-Makdisî, Ebû'l-Kâsım Şihâbüddîn Abdurrahman b. İsmail b. İbrahim. *el-Mürşidü'l-vecîz ilâ 'ulûm tete'alleku bi'l-Kitâbi'l-'Azîz*. Haz. İbrahim Şemsüddîn. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003.
- Ebû Tâlib el-Mekkî, Muhammed b. Ali b. 'Atiyye. *Kûtü'l-kulûb fî mu'âmeleti'l-mahbûb ve vasfî tarîki'l-mürîd ilâ makâmi't-tevhîd*. Thk. Mahmûd İbrahim Muhammed er-Ravdân. Kahire: Mektebetü Dâru't-Türâs, 2001.
- Gördük, Yunus Emre. "Ebû Tâlib el-Mekkî'nin Kur'ân Tasavvuru". *Hikmet Yurdu*. 8/16 (2015), 55-82.
- Hamed, Ğânim Kaddûrî. *ed-Dirasatü's-savtiyye 'inde 'ulemâi't-tecvîd*. Amman: Dâru Ammâr li'n-Neşr ve't-Tevzî', 2007.
- Hindî, Alâüddîn Ali b. Abdülmelik b. Kâdî Hân Müttakî. *Kenzü'l-'ummâl fî Süneni'l-akvâl ve'l-ef'âl*. Nşr. Safvet es-Sakka-Bekrî el-Hayyânî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2008.
- İbn 'Abdilberr, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf en-Nemerî. *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-ashâb*. Thk. Ali Muhammed Bicavî. Beyrut: Dâru'l-Cil, 1992.
- İbn 'Abdilberr, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf en-Nemerî. *el-İstizkâr*. Thk. Sâlim Muhammed 'Atâ-Muhammed Ali Mu'avviz. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2000.
- İbn Fâris, Ebû'l-Hüseyin Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ el-Kazvînî el-Hemedânî. *Mu'cemü mekâyisi'l-luğa*. Thk. Abdüsselâm Muhammed Harun. Kahire: Dâru'l-Fikr, 1979.

- İbn Hallikân, Ebû'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed. *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâü ebnâ'i'z-zamân*. Thk. İhsân Abbâs. Beyrut: Dâru Sâdir, 2011.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî. *Lisânü'l-'Arab*. Thk. Abdullah Ali el-Kebîr vd. Kahire: Dâru'l-Me'ârif, ts.
- İbn Mübârek, Abdullah. *Kitâbü'z-Zühd*. Nşr. Habîburrahman el-A'zamî. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2004.
- İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Abdurrahman. *Sıfatü's-safve*. Thk. Hâlid Mustafa Tartûsî. Beyrut: Dâru'l-Kitâbü'l-'Arabî, 2012.
- İbnü'l-Cezerî, Ebû'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed. *en-Neşr fi'l-kırâti'l-'aşr*. Thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ'. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.
- İbnü'l-Cezerî, Ebû'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed. *et-Temhîd fi 'ilmi't-tecvîd*. Thk. Ali Hüseyin el-Bevvâb. Riyâd: Mektebetü'l-Me'ârif, 1985.
- İbnü'l-Esîr, Ebû'l-Hasen İzzeddîn Ali b. Muhammed. *Üsdü'l-ğâbe fi ma'rifeti's-sahâbe*. Dâru İbn Hazm, Beyrut 2012.
- İbnü'l-Esîr, Mecdüddîn el-Mübârek b. Ahmed el-Cezerî. *Câmi'u'l-usûl fi ehâdîsi'r-rasûl*. el-Mektebetü'l-Hulvânî, 1972.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *el-Câmi' li ahkâmî'l-Kur'ân*. Kahire: Dâru'l-Kütübü'l-Mısriyye, 1964.
- Mâlik b. Enes, Ebû Abdillâh el-Yemenî. *el-Muvatta'*. Thk. Muhammed Fuâd 'Abdülbâkî. Beyrut: Dâru İhyâ'i't-Türâsi'l-'Arabî, 1985.
- Maşalı, Müntheha. "Kur'ân Okumanın Keyfiyeti ve Okuma Düzeyleri Üzerine Bir Tahlil Denemesi". *Usûl: İslam Araştırmaları* 15 (2011), 75-89.
- Muhâsibî, Hâris b. Esed. *el-'Akl ve fehmi'l-Kur'ân*. Nşr. Hüseyin Kuvvetli. Beyrut: yy., 1971.
- Muslu, Ramazan. *Klâsiklerimiz/IX: "Kûtü'l-kulûb" (Ebû Tâlib el-Mekkî - ö. 386/996). Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 4/10 (2003), 349-362.
- Münâvî, Zeynüddîn Muhammed Abdür-raûf. *Feyzu'l-kadîr şerhi'l-Câmi'i's-sağîr*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1972.
- Râğîb İsfahânî, Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal. *Müfredâtü elfâzi'l-Kur'ân*. Thk. Muhammed Seyyid Kilânî. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- Okçu, Abdulmecit. "Kur'ân Tilâvetinde Ezgi". *Dini Araştırmalar*. 10/28 (2007), 213-247.
- Öge, Ali. "Rivâyet ve Dirâyet Tefsirlerinde Tertîl Âyetlerinin Yorumlanma Biçimi". *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 25 (2015), 27-61.
- Saklan, Bilal. "Ebû Tâlib el-Mekkî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/239-240. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Saklan, Bilal. "Kûtü'l-kulûb". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/501-502. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Sa'lebî, Ahmed b. Muhammed b. İbrahim en-Nisâbü'rî. *Katla'l-Kur'ân*. Thk. Nâsır b. Muhammed b. Osman el-Menî'. Riyad: Mektebetü'l-'Übeykân, 2008.
- Serrâc, Ebû Nasr İbn Ali b. Muhammed. *el-Lüma' fi't-tasavvuf*. Nşr. Reynold Alleyne Nicholson. Leiden: E. J. Brill, 1914.

Sehâvî, Ebü'l-Hasen 'Alemüddîn Ali b. Muhammed b. Abdissamed. *Cemâlü'l-kurrâ ve kemâlü'l-ikrâ*. Thk. Abdülhakk 'Abdüddâyim Seyfûlkâdî. Beyrut: Müessesetü'l-Kütübî's-Sekâfiyye, 1999.

Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Abdillâh. *el-Burhân fî 'ulûmi'l- Kur'ân*. Thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrahim. Kahire: Mektebetü Dâru't-Türâs, 1983.